

Κίτρινα γιλέκα και θεωρία #1: Προσωρινές θέσεις για τη διαταξικότητα εντός της στιγμής του λαϊκισμού

των LG & AC¹

Αυτή η συνεισφορά μπορεί να διαβαστεί ως ένα σύνολο προκαταρκτικών σκέψεων, που πιστεύουμε ότι είναι απαραίτητες για να καταλάβουμε το σε εξέλιξη κίνημα. Όντας στον “πυρετό” των γεγονότων, δεν μπορεί κανείς να θέσει άμεσα τα σημαντικά ζητήματα που ανακύπτουν σήμερα. Παρ’ όλα αυτά, για να πάρουμε την κατάσταση στα σοβαρά, μας φάνηκε απαραίτητο να λειάνουμε πρώτα το έδαφος αξιολογώντας αρχικά τα ζητήματα αυτά και το θεωρητικό σημείο στο οποίο αναδύονται. Θα ακολουθήσει ένα δεύτερο μέρος, που θα καταπιαστεί με την ταυτοποίηση συγκεκριμένων ορίων στη θεωρία της κομμουνιστικοποίησης που μας εμποδίζουν να λάβουμε υπόψιν αυτό το κίνημα στην ιδιαιτερότητά του και, γενικότερα, παρασιτούν την κατανόηση της ακολουθίας στην οποία βρισκόμαστε. Πρόκειται λοιπόν για μια εισαγωγική φιλοδοξία και ελπίζουμε να μπορέσουμε να απαντήσουμε, όσο γίνεται πιο γρήγορα, τα ερωτήματα που προσπαθήσουμε να ρωτήσουμε εδώ.

1. Αναγκαιότητα της διαταξικότητας

Είναι στην πορεία των αγώνων που ακολούθησαν αμέσως μετά την κρίση του 2008, ιδιαίτερα στην ακολουθία αγώνων που ξεκίνησε στην Ελλάδα το 2009 και με τις αραβικές εξεγέρσεις του 2011, που άρχισε να αναδύεται το ζήτημα της διαταξικότητας ως μια κεντρική συνθήκη των τωρινών αγώνων. Αν οι αγώνες αυτοί έχουν ηττηθεί αυτό οφείλεται στη διαταξικότητα, στην ανανέωση του χαρακτήρα του κεφαλαίου ως απαραίτητου σύνδεσμου μεταξύ όλων των τάξεων της καπιταλιστικής κοινωνίας, στην απαίτηση για μια αυτονομία της κοινωνίας των πολιτών που δεν θα μπορούσε να έχει άλλον ορίζοντα από το Κράτος. Αυτό συνέβη στην Αίγυπτο, όπως και στην Ελλάδα, παρά τους έντονους εργατικούς αγώνες, με τα διάφορα αποτελέσματα που γνωρίζουμε. Είναι λοιπόν λογικό, από την ίδια την μορφή αυτής της ήττας, ότι ο **λαϊκισμός**, ως μια διαταξική μορφή που αποκρυσταλλώνεται γύρω από την σχέση ανάμεσα στον λαό και το Κράτος, έχει γίνει η τυποποίηση του ορίου των σημερινών αγώνων².

Οι αγώνες αυτής της περιόδου είναι διαταξικοί όχι μόνο επειδή όλες οι τάξεις θίγονται από την κρίση, και εξαιτίας της γενίκευσης της καπιταλιστικής ταξικής σχέσης, αλλά επίσης επειδή ο κατακερματισμός του προλεταριάτου δεν έχει παρά ενταθεί και βαθύνει στην τρέχουσα περίοδο. Αυτός ο κατακερματισμός διαφοροποιεί εντός της τάξης ένα κοινωνικά περιθωριοποιημένο προλεταριάτο και ένα περισσότερο “ενσωματωμένο”. Τα “άνω” τμήματα του προλεταριάτου και τα κατώτερα “περιθωριακά” τμήματα της μεσαίας τάξης τείνουν να συγχέονται: εδώ μπερδεύονται εργάτες και εργοδότες, παραγωγή και υπηρεσίες κοκ. Με άλλα λόγια από μια κοινωνιολογική, τουλάχιστον, σκοπιά, φαίνεται τα όρια του ταξικού ανήκειν να γίνονται πορώδη. Όμως αυτή η διαπερατότητα δεν σημαίνει ομοιομορφοποίηση αλλά κατάτμηση: το “κατώτερο” κομμάτι του προλεταριάτου μάλλον απομακρύνεται από το “άνωτερο” κομμάτι του παρά από τη μεσαία τάξη.

---

1 Στμ. Μεταφρασμένο από εδώ: <https://carbureblog.com/2019/01/22/gilets-jaunes-et-theorie-1-theses-provisoires-sur-linterclassisme-dans-le-moment-populiste>.

2 Στμ. Εξαιρετική συνόψιση της ουσίας της περιόδου, που δεν είναι παρά το ότι ο λαϊκισμός, ή όπως λέμε ο εθνολαϊκισμός, αναδύθηκε ακριβώς ως το όριο αυτής της ακολουθίας αγώνων και ήττας, καθώς οι αγώνες αυτοί κρυσταλλώθηκαν γύρω από μια αναδιάρθρωση της σχέσης λαού και Κράτους ως απάντησης στην κρίση του κεφαλαίου. Αυτό ενισχύει και θεωρητικά την πεποίθησή μας για τον εθνολαϊκιστικό χαρακτήρα της διακυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ αλλά και της όποιας πιθανής διάδοχης κατάστασης.

Όμως, το τέλος του παλιού εργατικού κινήματος δεν πρέπει να σχετίζεται με τον αριθμό των εργατών ή των εργοστασίων: **η περιθωριοποίηση του προλεταριάτου δεν είναι ποσοτική, οφείλεται στον μετασχηματισμό της ίδιας της ταξικής σχέσης, στην αναδιάρθρωση**³.

Η κατάτμηση της τάξης υπάρχει από πάντα. Σήμερα μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο στη γενικότερη κίνηση της αναδιάρθρωσης του κεφαλαίου. Σ' αυτή την κίνηση είναι εντός της συνολικής αναπαραγωγής του κεφαλαίου που το προλεταριάτο έχασε τον ρόλο που είχε, ρόλος που έκανε τους αγώνες μια συνθήκη της [καπιταλιστικής] συσσώρευσης. Παλεύοντας για τα δικά του ταξικά συμφέροντα εντός του κεφαλαίου, το προλεταριάτο ήταν τότε μια θετική μεταβλητή στην εξαγωγή υπεραξίας. Η κατανάλωση των εργατών ήταν κεντρική, οι μισθοί και η κατανάλωση συγκροτούσαν ένα σύστημα: ήταν η όχι τόσο ρόδινη εποχή του φορντικού συμβιβασμού. Αυτή η εποχή έχει παρέλθει. Αυτό που αποκαλούνταν παγκοσμιοποίηση, χρηματιστικοποίηση, άνοιγμα των τελωνειακών συνόρων, αφαίρεση όλων των περιορισμών στις προσλήψεις και στις επενδύσεις και φιλελεύθερη επίθεση, ήταν τα στοιχεία της αναδιάρθρωσης του κεφαλαίου που καθορίζουν την ταξική σχέση σήμερα⁴, σχέση στην οποία το προλεταριάτο μοιάζει να είναι όλο και περισσότερο δευτερεύον στοιχείο, ακόμα και τροχοπέδη στην παραγωγή αξίας. Η εργασία, αν και πάντα απαραίτητη για την εξαγωγή υπεραξίας, εμφανίζεται ως ένα κόστος, και η αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης εξωτερικοποιείται, δεν εμπεριέχεται απλά μόνο στον μισθό. Αυτή η αναδιάρθρωση έχει πλέον τώρα επιτευχθεί πλήρως και το αποτέλεσμα της είναι η τωρινή καπιταλιστική κοινωνία.

Αυτή η κατάσταση καθιστά περισσότερο από απίθανο να δούμε το προλεταριάτο καθαυτό ως τον μοναδικό ενεργό παράγοντα στους μαζικούς αγώνες. Ακόμα και σε περιπτώσεις, όπως στην Αίγυπτο, για παράδειγμα, όπου η παρουσία των εργατών υπήρξε ίσως πολύ ισχυρή, όντας, σε κάποιες περιόδους, ακόμα και η καθοδηγητική δύναμη στην πάλη, η πολιτική διαμόρφωση του κινήματος επιλύεται με όρους διαταξικότητας και πολιτικής. Ίσως ακόμα, όπως και στην Αίγυπτο, και μιας δικτατορίας.

Για να καταλάβουμε κανείς την αναγκαιότητα της διαταξικότητας στους πραγματικούς αγώνες, πρέπει να δούμε **με ποιο τρόπο η αναδιάρθρωση έχει μετασχηματίσει την ίδια την ταξική σχέση** επηρεάζοντας, συνεπώς, όλες τις κοινωνικές τάξεις και τον τρόπο με τον οποίο διαφορετικά τμήματά τους συγκρούονται.

2. Αναδιάρθρωση της ταξικής σχέσης

Αν η αναδιάρθρωση κατέστησε παρωχημένο το παλιό εργατικό πρόγραμμα, αυτό συνέβη γιατί το πρόγραμμα συνίστατο σε έναν ριζοσπαστικό μετασχηματισμό της ταξικής σχέσης συνεπώς και του ίδιου του προλεταριάτου όσον αφορά την κοινωνική του "ουσία", συμπεριλαμβανομένης της κοινωνιολογικής έννοιας του όρου. Η "εργατική τάξη" δεν είναι πλέον σήμερα ένα αυστηρό συνώνυμο του "προλεταριάτου": **αν και όλοι οι εργάτες είναι προλετάριοι το αντίστροφο δεν αληθεύει πλέον**.

Αυτό δεν σημαίνει, όμως, ότι χαρακτηρίζουμε ως προλεταριάτο όλες τις τάξεις που ζουν από τον μισθό. Ένας αυτοαπασχολούμενος επιχειρηματίας, για παράδειγμα, αν και ζει με το καθεστώς ενός εισοδήματος και όχι μισθού, είναι προλετάριος, όπως οποιοσδήποτε άλλος, αφού δουλεύει ως υπεργολάβος και συνεπώς ανταλλάσει την εργατική του δύναμη για ένα

3 Στμ. Εξαιρετικά απλός και άμεσος "ορισμός: τι είναι η "αναδιάρθρωση"; Ο μετασχηματισμός της ίδιας της ταξικής σχέσης.

4 Στμ. Και γι' αυτό ακριβώς δεν πρέπει να επικαλούμαστε αυτά τα στοιχεία-ονομασίες ως τα πρωτεύοντα στοιχεία γιατί με τον τρόπο αυτό δεν κάνουμε τίποτα άλλο από την απόκρυψη της ουσιαστικής διαδικασίας που είναι η καπιταλιστική αναδιάρθρωση και η αναδιάρθρωση της ταξικής σχέσης. Η λαγνεία της σοσιαλδημοκρατικής και εθνολαϊκιστικής ρητορικής (αριστερής και ακροδεξιής) για τις λέξεις αυτές απορρέει ακριβώς από την πρόθεσή τους να συγκαλύπτουν αυτή την ουσία και να εμφανίζουν την υποτίμηση του προλεταριάτου και την κρίση ως αποτελέσματα μιας "φαύλης" μερίδας "πλουσίων" που έχουν ξεπεράσει τα όρια της "απληστίας", οπότε η θεραπεία που προτείνεται δεν είναι παρά μια επαναφορά της "ευρυθμίας" και της "σύνεσης" στην λειτουργία της οικονομίας από το ίδιο το Κράτος και μια εύλογη αναδιανομή της φτώχειας ή (αντιστοίχως) του πλούτου.

κλάσμα κεφαλαίου. Και από την άλλη, το Τμήμα Ανθρώπινου Δυναμικού μιας εταιρείας, αν και μισθωτοί, δεν είναι, προφανώς, προλετάριοι. Επιπλέον, αυτά τα ατομικά παραδείγματα δεν θα πρέπει να μας κάνουν να ξεχνούμε ότι **η τάξη δεν συγκροτείται με την προσθήκη ατομικών καταστάσεων**: είναι ως κοινωνική εργατική δύναμη που το προλεταριάτο υπάρχει στην αγορά εργασίας, έστω κι αν η αγορά της εργατικής δύναμης από τον καπιταλιστή γίνεται ατομικά.

Η αναδιάρθρωση κατέστησε εφικτή τη γενίκευση της ταξικής σχέσης ενεργούμενη όχι από την μεγαλύτερη κοινωνικοποίηση της εργατικής δύναμης (στην οποία ο Μαρξ είδε την πραγματικά θανάσιμη αντίφαση του κεφαλαίου, την περίφημη αντίφαση ανάμεσα στις “παραγωγικές δυνάμεις και την παραγωγή”, αντίφαση της οποίας η πτώση του ποσοστού κέρδους ήταν μόνο μια έκφραση), αλλά με μια άμεση επιστροφή στην πρόσωπο-με-πρόσωπο σχέση ανάμεσα στον προλετάριο και τον καπιταλιστή: ο αυτοαπασχολούμενος επιχειρηματίας, που κατέχει τα μέσα παραγωγής του, μοιάζει λιγότερο σε έναν “νεοφυή” επιχειρηματία απ’ ό,τι στον προλετάριο του 19ου αιώνα, που είχε ακόμα ένα “πάτημα” στη βιοτεχνία και έφερνε τα εργαλεία του στον χώρο δουλειάς του. Σ’ αυτό το κίνημα, οι παλιές διαμεσολαβήσεις (συνδικάτα, κομμουνιστικά κόμματα, η τοπική δικτύωση συλλόγων, οι αφοσιωμένοι διανοούμενοι κλπ.), που καθιστούσαν το προλεταριάτο μια πλήρη τάξη της καπιταλιστικής κοινωνίας, δίνοντάς της ταυτόχρονα μια ξεχωριστή ταυτότητα, παραπαίουν σταθερά στην εξαφάνιση ή αφορούν ένα πολύ μικρό τμήμα της τάξης.

Αυτός ο μετασχηματισμός της ταξικής σχέσης έχει τώρα ολοκληρωθεί. Δεν έχει απλά μετασχηματίσει το προλεταριάτο, και μάλιστα όχι ενοποιώντας την κατάστασή του αλλά οξύνοντας όλους τους κατακερματισμούς του (θεσμικούς, νομικούς, ιεραρχικούς, ηλικιακούς, έμφυλους, εθνικούς και φυλετικούς, σε όρους διαφορών στο εισόδημα ακόμα και στο στυλ ζωής κλπ.). Έχει συνεπώς μετασχηματίσει τη μορφή των αγώνων, μπλοκάροντας τον δρόμο για οποιαδήποτε ενιοποιημένη έκφραση της τάξης και καθιστώντας τις διαταξικές μορφές πάλης όλο και πιο αναγκαίες, καθώς το προλεταριάτο **δεν βρίσκει πια στην ίδια του την ύπαρξη της δυνατότητας της επβεβαιώσής της ως κοινωνικής γενικότητας**. Ενώ η γενικότητα του ταξικού ανήκειν στον προηγούμενο κύκλο αγώνων ήταν το υπόστρωμα μιας αληθινής προλεταριακής ενότητας (ήταν η πραγματικότητα του “όλοι μαζί”), σήμερα όλα όσα κάνουν έναν προλετάριο προλετάριο (η θέση του στον καταμερισμό εργασίας, η θέση εκμετάλλευσης, το επίπεδο του εισοδήματός του, το επίπεδο εξειδίκευσης και προσόντων του, το επάγγελμά του κ.λπ.) δεν είναι τίποτα παραπάνω από ένας παράγοντας εξατομίκευσης της τάξης και απομόνωσης⁵. Αναγώμενος στην εξατομικευμένη του κατάσταση, ο προλετάριος γίνεται (απλά) ένας φτωχός.

Σήμερα, οι συγκεκριμένοι αγώνες δεν μπορούν πλέον να εκφράσουν καμιά γενικότητα στη βάση της ιδιαίτερης κατάστασής τους: είναι μαζί με τις άλλες κοινωνικές τάξεις που θα πρέπει να παλέψουν οι προλετάριοι για να δουν την κατάστασή τους να αλλάζει μέσα από μαζικούς αγώνες. Μέσα από αυτούς τους αναγκαστικά διαταξικούς αγώνες, η πάλη εκφράζει μόνο την καθημερινή αναφορά της κατάστασης του εργάτη που υπόκειται σε εκμετάλλευση και η σημερινή ισορροπία δυνάμεων τούς οδηγεί συνήθως στην ήττα. Επιπλέον, το προλεταριάτο δεν μπορεί πλέον να παλέψει ως τάξη παλεύοντας ως ένας συγκεκριμένος εργάτης, επειδή οι συνθήκες απασχόλησης (μισθοί, τύποι συμβάσεων, εργασιακές συνθήκες κλπ) συμφωνούνται σε κάθε τομέα ξεχωριστά, από επιχείρηση σε επιχείρηση. Είναι γι’ αυτό τον λόγο, πέρα από το ζήτημα της κακής φήμης των συνδικάτων, που όλοι οι επί μέρους αγώνες εμφανίζονται ως συντεχνιακοί και ανίκανοι να βελτιώσουν τη συλλογική κατάσταση.

Ο τόπος των αγώνων δεν είναι πλέον το μεγάλο εργοστάσιο και η κοινότητα της εργατικής τάξης που έχει πια βαρεθεί και ηττηθεί, η προοπτική δεν είναι πλέον η κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής του κεφαλαίου, το οποίο έχει τώρα συγκροτήσει και ολοκληρώσει **τη δική του κοινωνία**⁶, αλλά η σχέση που είναι κοινή τώρα για όλες τις τάξεις στην σημερινή μορφή της

5 Στμ. Τα διάφορα “υποσύνολα” των εξατομικευμένων προλετάρων, για να χρησιμοποιήσουμε μια τοπολογική αναλογία, δεν συγκροτούν πλέον μια πολλαπλότητα με καθολικά χαρακτηριστικά.

6 Αν το κεφάλαιο έχει υπάρξει πάντα η κοινωνική κυριαρχία της αστικής τάξης, αυτή η κυριαρχία έχει ιστορία. Για μεγάλο διάστημα αυτής της ιστορίας, η βιομηχανική αστική τάξη, που προάγει τη μισθωτή

εκμετάλλευσης, η σχέση με το κράτος, τόσο ως “εγγυητή”⁷ της διανομής και, συνεπώς, και ως φορέα των “ανισοτήτων” τις οποίες είναι υπεύθυνο να νομιμοποιήσει κοινωνικά· ως φορέα της καπιταλιστικής κυκλοφορίας στην κλίμακα της παγκόσμιας αγοράς, αλλά, επίσης, και φρένου στην ρευστότητα των αρμονικών καπιταλιστικών σχέσεων, σχέσεων που η διαταξικότητα προϋποθέτει αυθόρμητα. Είναι εξαιτίας αυτών των ιδιοτεροτήτων που δόθηκε στο Κράτος ο ρόλος που ξέρουμε στη διαχείριση της κρίσης του 2008 σε μια παγκόσμια κλίμακα (διάσωση των τραπεζών κ.λπ.), καθώς και σε εθνική (πολιτικές λιτότητας κλπ.), είναι γι’ αυτό που το κράτος είναι ταυτόχρονα το αντικείμενο όλων των προσδοκιών και όλης της κριτικής.

Η εργατική τάξη, το προλεταριάτο οργανωμένο ως η τάξη της εργασίας, δεν πλέον η τάξη που είναι πιθανόν να ενοποιηθεί το κοινωνικό σύνολο. Το τέλος της εργατικής ταυτότητας και η αναδιάρθρωση έχουν δημιουργήσει μια κατάσταση στην οποία δεν υπάρχει, αφενός, ούτε μια κοινότητα της εργατικής τάξης, που να γίνει αντιληπτή ως αυτόνομη⁸, ούτε, αφετέρου, ένας κόσμος παραγωγής για τον οποίον το ζητούμενο θα ήταν να παλέψουμε να τον αποσπάσουμε από τα χέρια της μπουρζουαζίας για να επιστραφεί σ’ αυτή την κοινότητα της εργατικής τάξης ό,τι της ανήκει θεμιτά ώστε να επιτρέψει την ελεύθερη ανάπτυξή του⁹. Αν πρόκειται να είναι το προλεταριάτο που θα κάνει την επανάσταση, αυτό μπορεί να το κάνει **μόνο καταργώντας τον εαυτό του ως τάξη**: η επανάσταση δεν μπορεί πλέον να είναι “προλεταριακή”. Πέρα από την επανάσταση, όπως μπορούμε να την (υπο)θέσουμε αξιωματικά μόνο λογικά, δεν υπάρχει τίποτα άλλο από την ύπαρξη του προλεταριάτου στο κεφάλαιο και η αντίφαση της οποίας είναι φορέας. **Σ’ αυτό το σημείο βρισκόμαστε.** Οι σημερινές κοινωνίες δεν είναι τίποτα άλλο από το αδιαμφισβήτητο αντικείμενο του κεφαλαίου και σ’ αυτές τις κοινωνίες το προλεταριάτο είναι, στην πραγματικότητα, μόνο μια τάξη ανάμεσα στις άλλες. Εφόσον το να αναφερθεί κανείς στο “κοινωνικό” σημαίνει να αναφέρεται σ’ αυτό το μονοσήμαντο αντικείμενο, υπάρχει περισσότερος προοδευτισμός απ’ ό,τι με όρους μόνο του κεφαλαίου¹⁰. Αυτό που αποκαλείται “η αριστερά”, που

σχέση ως τη γενική κοινωνική σχέση, ήταν κοινωνικά κυρίαρχη χωρίς να είναι ηγεμονική: η αστική τάξη των γαιοκτημόνων συνεισέφερε στη διατήρηση άλλων κοινωνικών σχέσεων εκτός του μισθού. Ο Μαρξ περιγράφει την μετάβαση από την τυπική στην πραγματική κυριαρχία, και αυτή η δεύτερη έχει επίσης τη δική της ιστορία: είναι μια συντόμευση δρόμου, αλλά μπορεί να ειπωθεί ότι αφαιρώντας από το προλεταριάτο την κεντρικότητά του και ακυρώνοντας το παλιό εργατικό κίνημα, ο καπιταλισμός των παλιών καπιταλιστικών κέντρων έχει δώσει στον εαυτό του την δική τους κοινωνία, έχει γίνει αληθινά καπιταλιστική κοινωνία. Είναι με αυτή την έννοια που λέμε ότι το κεφάλαιο έχει γίνει η ίδια η κοινωνία, και ότι να καταργηθεί το κεφάλαιο σημαίνει να καταργηθεί η κοινωνία. Όλα αυτά πρέπει να αναπτυχθούν, προφανώς, με πολύ μεγαλύτερη ακρίβεια.

7 Στμ. Η αγγλική απόδοση του γαλλικού όρου είναι *stakeholder* για το οποίο ταιριάζει ακριβώς η μετάφραση ως “του μέρους που κρατά τα στοιχεία των μερών που συμμετέχουν σε ένα στοιχείο”.

8 Στμ. Όπως θα σημειωθεί και παρακάτω, η αναδιάρθρωση της ταξικής σχέσης αμφισβητεί πολύ έντονα την συνάφεια ή την όποια επικαιρότητα των θέσεων μιας “εργατικής αυτονομίας”, εξίσου όπως και τον αριστερό προγραμματισμό.

9 Στμ. Γι’ αυτό και το γνωστό αριστερό/αριστεριστικό αίτημα για την “επιστροφή του πλούτου στους παραγωγούς του”, οργανικό κομμάτι του προγραμματισμού, δεν έχουν και τόσο νόημα σήμερα (όταν το θέμα είναι ακριβώς να σταματήσουμε να παράγουμε “πλούτο”).

10 Στμ. Καταλαβαίνουμε αυτήν την κάπως “δυσνόητη” φράση να σημαίνει ότι υπάρχουν πεδία “προοδευτισμού” ή “επαναστατικότητας” που υπερβαίνουν αυτά που θα ορίζονταν μόνο σε σχέση με το κεφάλαιο (ή από το κεφάλαιο). Με μια έννοια θα λέγαμε ότι όλα αυτά – το γεγονός ότι το προλεταριάτο δεν είναι πια παρά μια τάξη ανάμεσα στις άλλες, ότι ο προοδευτισμός ξεπερνά την σχέση κεφάλαιο/εργασία – εκφράζουν μια συνάφεια, μιας τάξης μέσα στο ρεύμα της κομμουνιστικοποίησης, προς το περιεχόμενο που ο αναρχισμός δίνει στην επανάσταση ως κοινωνική επανάσταση κι αυτό, σε συνδυασμό και με το επόμενο σχόλιο για το παρωχημένο της αριστεράς από την ίδια την πραγματικότητα, πρέπει να μας κάνει να δούμε και να θεμελιώσουμε στα σοβαρά, την επικαιρότητα της αναρχίας σήμερα ως επαναστατικής δυνατότητας. Εν συντομία το ρεύμα – αυτό τουλάχιστον – της κομμουνιστικοποίησης μοιάζει να κινείται προς το περιεχόμενο της κοινωνικής επανάστασης που δεν δίνεται, όμως, με έναν τρόπο θα λέγαμε *a priori*, όπως στον “κλασικό” κοινωνικό αναρχισμό, αλλά θεμελιώνεται πάνω στην ίδια τη διαλεκτική της ταξικής σχέσης. Η ριζική αλλαγή της ταξικής σχέσης, και οι συνέπειές της – εξαφάνιση της εργατικής ταυτότητας, αποικισμός της ζωής συνολικά από το κεφάλαιο – πρέπει να ειπωθεί πραγματικά ως ο βαθύς μετασχηματισμός του κεφαλαίου και της καθολικοποίησής του, που από μια, φαινομενικά αν μη τι άλλο, κατεξοχήν “οικονομική” κατηγορία – κάτι που μπορούμε να δούμε ότι αντιστοιχεί στην περίοδο του εργατικού κινήματος και του

κάποτε ίσως κουβαλούσε το επαναστατικό περιεχόμενο μιας συγκεκριμένης εποχής, δεν μπορεί να σημαίνει τίποτα άλλο από έναν διαφορετικό τρόπο διαχείρισης του κεφαλαίου, κι αυτός είναι ο λόγος που δεν έχει τίποτα διακριτό να αντιπαρατεθεί με εμφανώς αντιδραστικά κινήματα.

Επιμένουμε να λέμε, όμως, ότι είναι το προλεταριάτο που κάνει την επανάσταση ακόμα κι αν η επανάσταση δεν είναι “προλεταριακή” και ακόμα κι αν η τάξη αυτή είναι μια τάξη ανάμεσα στις άλλες. Αυτή δεν είναι μια δογματική δήλωση ούτε υπόνοια παλιού προγραμματισμού. Αυτό που μας επιτρέπει να διατηρήσουμε θεωρητικά τη θέση ότι είναι το προλεταριάτο που κάνει την επανάσταση είναι η σταθερότητα της εκμετάλλευσης ως μιας αντίθεσης της οποίας ο ένας πόλος είναι το προλεταριάτο.

Η αναδιάρθρωση έχει πράγματι μετασχηματίσει πολλά πράγματα, αλλά δεν έχει αφαιρέσει την ανάγκη για το κεφάλαιο να διατηρεί πάντα το προλεταριάτο στην κατάσταση του ως τάξη, είναι, ίσως, αυτή η ίδια η επαναδιαμόρφωση των τρόπων που διατηρούν αυτή την κατάσταση, όχι ως “δωρεάν δοσμένη” κυριαρχία αλλά ως ένα μέσο συνέχισης της απόσπασης υπεραξίας. Το σχετικά πορώδες μεταξύ του προλεταριάτου και της μεσαίας τάξης που εμφανίζεται σ’ αυτή την συγκεκριμένη ακολουθία και στην διαταξικότητα, συνεισφέρει, παραδόξως, στη διατήρηση του προλεταριάτου ως ολότητας στην θέση εκμετάλλευσής του ή, ακόμα-ακόμα, και ενισχύει αυτή την κατάσταση. Διατήρηση γιατί τα “ευσταθή” τμήματα του προλεταριάτου συμμαχούν με τη μεσαία τάξη στη βάση αιτημάτων που στην πραγματικότητα είναι επακριβώς προσαρμοσμένα στη δική τους κατάσταση. Ενίσχυση γιατί αυτή η συμμαχία γίνεται στην πλάτη των κατώτερων, πιο περιθωριακών τμημάτων του προλεταριάτου που στιγματίζονται ως “αισχροκερδείς” και “παράσιτα”.

3. Μονιμότητα της αντίφασης

Σ’ αυτή την κατάσταση, η διαταξικότητα κυριαρχεί στους αγώνες αλλά αυτό δεν σημαίνει σε καμιά περίπτωση ότι η αντίθεση που συγκροτεί την κοινωνική ύπαρξη του προλεταριάτου έχει απορροφηθεί και ότι είναι αναγκαίο να αναζητήσουμε κάπου αλλού το “υποκείμενο της ιστορίας”, είτε στη μεσαία τάξη είτε στον “άνθρωπο” ή σε άλλα φαντάσματα του “κοινού”. Δεν υπάρχει υποκείμενο της ιστορίας, καμιά τάξη δεν είναι κάτι άλλο από μια τάξη του κεφαλαίου: δεν υπάρχει επαναστατική τάξη. Υπάρχει, όμως, μια αντίθεση επί τω έργω που εδράζεται στην εκμετάλλευση και στην τάση του κεφαλαίου να μην μπορεί να αναπαραγάγει την κοινωνία του με τους όρους που τίθενται σε κάθε στιγμή της συσσώρευσής του. Αν το πρωταρχικό αποτέλεσμα της δυναμικής του κεφαλαίου είναι η αναπαραγωγή του ίδιου του κεφαλαίου, αυτή η

προγραμματισμού – γίνεται κατεξοχήν “κοινωνική” κατηγορία, απορροφά και αποικίζει ως κοινωνική σχέση το σύνολο της κοινωνικής πραγματικότητας. Βέβαια το επόμενο και επίμαχο ερώτημα που θα πρέπει να απαντήσει αυτή η προσέγγιση είναι η εξής: αν το κεφάλαιο έχει τρόπον τινά “απορροφήσει” το προλεταριάτο/εργασία, δεν σημαίνει αυτό ότι η αντίφαση κεφάλαιο-εργασία έχει απωλέσει ουσιαστικά τον έναν πόλο της; Οπότε, σ’ αυτή την περίπτωση, ποια είναι η διαλεκτική ροπή που μπορεί να κινήσει τη θεμελιώδη αντίφαση προς την επανάσταση, δηλαδή τη διαλεκτική κατάργηση-υπέρβαση του κεφαλαίου ως άρνηση της άρνησής του (δηλαδή άρνηση της εργασίας);). Εκτός αν εννοήσουμε την “αφομοίωση” της εργασίας από το κεφάλαιο ως ακριβώς το στοιχείο εκείνο που μας επισημαίνει ότι η διαλεκτική κίνηση της αντίφασης κεφάλαιο-εργασία δεν είναι προς την απελευθέρωση ή τη νίκη της εργασίας αλλά στην άρνησή της, δηλαδή την κατάργηση της, πράγμα που σημαίνει, με άλλα λόγια, ότι η κατάργηση του κεφαλαίου δεν είναι παρά η κατάργηση της ίδιας της εργασίας. Όσο η εργασία δεν είχε απορροφηθεί από το κεφάλαιο υπήρχε ένας “χώρος” που μπορούσε να ορίζει την αυτονομία της – και προφανώς την αυτονομίας της “τάξης της εργασίας”, του προλεταριάτου, προσδίδοντας νόημα σε έναν “κόσμο της απελευθερωμένης εργασίας”, η διακριτότητα των δύο πόλων ήταν αυτή η “ροπή” που ωθούσε τον αγώνα του προλεταριάτου για την αυτεπιβεβαίωσή του και νοηματοδοτούσε την κατίσχυσή του επί του κεφαλαίου (η διάλυση αυτής της πραγματικότητας και περιόδου επισημαίνει βέβαια και την ουσιαστική χρεωκοπία της θεώρησης και του αιτήματος σήμερα για μια “εργατική αυτονομία”). Ο βαθύς μετασχηματισμός της σχέσης κεφάλαιο τα τελευταία 50 χρόνια σημαίνει ότι αυτός ο χώρος, αυτό το “επέκεινα” του κεφαλαίου, δεν ορίζεται πλέον, συνεπώς το κεφάλαιο και η κοινωνία του δεν μπορούν να καταργηθούν παρά από τα “μέσα”, να καταρρεύσουν εσωτερικά μέσα από την αμοιβαία κατάργηση κεφαλαίου και εργασίας, δηλαδή την αυτοκατάργηση του προλεταριάτου. Το ζήτημα παραμένει όμως, όπως είπαμε και πριν, ποια είναι η αντίθεση που θα “ωθήσει” το προλεταριάτο στην αυτοκατάργησή του;

αναπαραγωγή συντελείται ως *καπιταλιστική κοινωνία*. Συνεπώς **είναι η ίδια η κοινωνία που αποτελεί τον τόπο της αντίθεσης και το όριο που πρέπει να ξεπεραστεί**.

Η αντίθεση που υπόκειται της εκμετάλλευσης δεν είναι μια μαγική δύναμη που θα έκανε το προλεταριάτο μια επαναστατική τάξη και τα άτομα επαναστάτες, είναι μόνο η τάση αποβολής ζωντανής εργασίας από την παραγωγική διαδικασία ως μια συνθήκη συσσώρευσης, και η δυναμική που αυτή συνεπάγεται, τίποτα περισσότερο. Υπάρχει ως μια τάση που δεν “εκτινάσσεται έξω από την κοινωνία” (δεν υπάρχει “έξω”) αλλά ως μια τάση αφήνει κατά μέρος τις μέσες συνθήκες της αναπαραγωγής των μαζών των ανθρώπων, συγκροτεί μάζες πλεοναζόντων ως μια συνθήκη ακόμα και της ίδιας της συσσώρευσης, σε μια ατελεύτητη κίνηση. Μια από τις μορφές συγκεκριμένης ύπαρξής της δεν είναι άλλη από αυτό που αποκαλούμε “ανισότητες”. Δεν φέρει καμιά τελικότητα, καμιά τάση να υπερβεί οτιδήποτε άλλο εκτός από τους συνεχείς κοινωνικούς μετασχηματισμούς που η ίδια προκαλεί, και τις συγκρούσεις που συνεπάγεται. “Απαλλαγμένη από κάθε ιστορικό ντετερμινισμό, η πτώση του ποσοστού κέρδους εκφράζει μόνο τη σταθερότητα της σύγκρουσης στην καπιταλιστική κοινωνία από την σχέση μεταξύ των τάξεων, μια σύγκρουση που είναι ταυτόσημη με την γενική κίνηση του κεφαλαίου και της κοινωνίας του αλλά που δεν μας δίνει με κανέναν τρόπο τη φόρμουλα για το ξεπέρασμά του. Η πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους ως μια υλική αντίφαση δεν φέρει καμιά αφήγηση και δεν περιγράφει τίποτα άλλο από το διαρκώς ανανεούμενο περιεχόμενο της ταξικής πάλης που προσιδιάζει στον καπιταλιστικό κόσμο” (“**Αρχή της αβεβαιότητας, πάλη των τάξεων και θεωρία**”, <https://inmediasres.espivblogs.net/incertitude>).

Για να είμαστε ακριβέστεροι: η θεμελιώδης διαφορά ανάμεσα στη δική μας προσέγγιση και την “κοινωνική” οπτική είναι ότι εμείς, μαζί με τον Μαρξ, θέτουμε την αρχή ότι όλες οι ανισότητες ανάγονται στην απόσπαση πλεονάζουσας εργασίας με σκοπό την παραγωγή υπεραξίας, και συνεπώς ότι είναι η εκμετάλλευση στον ενικό που είναι η πηγή όλων των “ανισοτήτων” στον πληθυντικό¹¹.

Η καπιταλιστική εκμετάλλευση, αυτή που δημιουργεί τις τάξεις και την καπιταλιστική κοινωνία, δεν συνοψίζεται σε ένα επίπεδο μισθών ή εργασιακών συνθηκών: η οικονομός μιας αστικής οικογένειας, για παράδειγμα, η οποία μπορεί να υποαμοίβεται και να αναγκάζεται να δουλεύει παρενοχλούμενη από τα αφεντικά της, δεν υπόκειται σε εκμετάλλευση, παρά μόνο με την κοινή σημασία της λέξης, κάτι που δεν την αποτρέπει από το να εξεγερθεί¹². Δεν υπόκειται σε εκμετάλλευση με τη θεωρητική έννοια του όρου, δηλαδή ότι η τάξη ανταλλάσσει την εργατική της δύναμη απέναντι στο κεφάλαιο και παράγει υπεραξία: είναι η σχέση [εκμετάλλευσης] που παράγει την κοινωνική δυναμική του κεφαλαίου, που ορίζει τι τάξεις που την συγκροτούν, μετασχηματίζοντας στην πορεία της συσσώρευσης τις συνθήκες και παράγοντας την ιστορία της. Αλλά πρέπει επίσης να παρατηρήσουμε ότι, αν και έχουμε ορίσει το προλεταριάτο με μια πολύ περιοριστική έννοια, είναι πραγματικά η ύπαρξη της τάξης που παράγει κοινωνικά την οικονομός μιας αστικής οικογένειας, μαζί με τον μίζερο μισθό της.

Μπορούμε εδώ να παραθέσουμε, εκτενώς, την *Théorie communiste*: “Αν το προλεταριάτο δεν περιορίζεται στην τάξη των εργατών που παράγουν υπεραξία, είναι η αντίθεση της παραγωγικής εργασίας που το οικοδομεί. Η παραγωγική εργασία (της υπεραξίας, δηλαδή του κεφαλαίου) είναι η ζωντανή και αντικειμενική αντίθεση αυτού του τρόπου παραγωγής. Δεν είναι μια φύση προσδεμένη στους ανθρώπους [...] Αλλά η σχέση της ολότητας του προλεταριάτου με το κεφάλαιο κατασκευάζεται από την αντιφατική κατάσταση της παραγωγικής εργασίας στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Το ζήτημα είναι να γνωρίζουμε, πάντα ιστορικά και κυκλικά, πώς αυτή η ουσιώδης (συγκροτητική) αντίθεση οικοδομεί, σε μια

11 Φυσικά, μιλάμε εδώ για τις ανισότητες που είναι, αυστηρά μιλώντας, οικονομικές, που εμπίπτουν στο πεδίο εκείνο στο οποίο γενικά αναφερόμαστε ως “κοινωνικό” και όχι στην έμφυλη ή τη φυλετική κυριαρχία, που απλά δεν μπορούν να αναχθούν στις επιταγές της εκμετάλλευσης ή της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης. **Η καπιταλιστική κοινωνία δεν είναι μια επιχείρηση**. Θα επανέλθουμε σ’ αυτό αργότερα.

12 Στμ. Στο πρωτότυπο: “elle n’est pas sujette à l’exploitation, si ce n’est pour le langage courant, ce qui par ailleurs ne l’empêche en rien de se révolter”.

δεδομένη στιγμή, την ταξική πάλη, ξέροντας ότι είναι στην ίδια τη φύση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής που αυτή η αντίθεση δεν εμφανίζεται καθαρά, η υπεραξία γίνεται εξ ορισμού κέρδος και το κεφάλαιο είναι αξία σε εξέλιξη” (Les Emeutes en Grèce/Οι ταραχές στην Ελλάδα, Théo Cosme, Ed. Senonevero, 2009, σελ. 42).

4. Πάλη για την ενότητα, αγώνας μέσα στον αγώνα

Η διαταξικότητα θέτει την ταξική αντίθεση με όρους που προσιδιάζουν σε μια ιστορική στιγμή στην οποία η ύπαρξη του προλεταριάτου, κοινωνικά και πολιτικά, είναι υπό αμφισβήτηση επειδή το προλεταριάτο δεν επιβεβαιώνεται πλέον στις “στιγμές” του κεφαλαίου.

Στη διαταξικότητα αυτά που διακυβεύονται είναι η σχέση του προλεταριάτου με τον εαυτό του ως τάξης του κεφαλαίου, το ερώτημα της ενότητάς του στους αγώνες έναντι της αποτελεσματικότητας του κατακερματισμού, στον οποίον σταθερά αναφέρεται, το ζήτημα των “συμμαχιών” του, όταν πλέον δεν μπορεί να αναφέρεται στον εαυτό του ως μια αυτόνομη δύναμη, καθώς και το πού ανήκει κοινωνικά.

Το ζήτημα της προσπάθειας οικοδόμησης μιας ενότητας, που είναι αναγκαία στην πορεία οποιουδήποτε αγώνα και πρέπει σταθερά να επανακαθορίζεται, ή ακόμα και να παράγεται ιδεολογικά και πρακτικά, είναι το πρόβλημα της διαταξικότητας. Αυτή η ενότητα μπορεί να αμφισβητηθεί, να διεκδικηθεί ή να επιβεβαιωθεί από λόγους καθώς και από πρακτικές εντός των κινημάτων. Στα διαταξικά κινήματα, το ζήτημα είναι να τοποθετηθεί κανείς κοινωνικά, να πει ποιος είναι και από πού αντλεί την νομιμοποίησή του: υπάρχουν “αυτοί που πληρώνουν για τους άλλους”, “αυτοί που στις 10 του μήνα ξεμένουν πάντα”, “αυτοί που δουλεύουν” και “αυτοί που είναι σε εργασιακά κάτεργα”, και δεν είναι απαραίτητα οι ίδιοι. Παραμένει ένα χάσμα ανάμεσα στην αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης του προλεταριάτου και του μισθού ως εισοδήματος της μεσαίας τάξης.

Η πάλη στο εσωτερικό, που είναι μια πάλη για ενοποίηση και λαμβάνει χώρα ανάμεσα στις τάξεις και σε τμήματα των τάξεων, είναι εξίσου σημαντική με την πάλη ενάντια στον κοινό εχθρό, με την έννοια ότι αυτή η εσωτερική πάλη προσδιορίζει τον εχθρό, τα χαρακτηριστικά του και το ίδιο το περιεχόμενο του αγώνα. Η μάχη για την ενοποίηση έχει ως στόχο να καθορίσει ποια τάξη θα κυριαρχήσει στη μάχη. Σ’ αυτή την εσωτερική πάλη, πρέπει πρώτα απ’ όλα να ταυτοποιήσουμε την *απουσία* ή την *παρουσία* του προλεταριάτου (υπάρχει μια διαταξικότητα “από τα πάνω”, στην οποία είναι η μεσαία τάξη που εκφράζει τον εαυτό της στο όνομα της κοινωνίας) και τη φύση της εσωτερικής δράσης του πάνω στο νόημα του αγώνα, τον τρόπο με τον οποίο ολοκληρώνει τον εαυτό του ή ενσωματώνεται. Πρέπει επίσης να προσπαθήσουμε να συλλάβουμε ποια τμήματα του προλεταριάτου εμπλέκονται και πώς συναρθρώνονται – προς τα “πάνω” ή προς τα “κάτω” - με τα άλλα κοινωνικά στρώματα. Η προσοχή πρέπει να εστιάζεται σε τρόπους δράσης και πρακτικές, καθώς και σε ιδεολογικούς λόγους και θέσεις, σε μια προσπάθεια να ταυτοποιηθεί η αποκρυστάλλωση των συμβιβασμών της τάξης που διακυβεύονται και τι μπορούν πιθανά, αυτοί οι συμβιβασμοί, να κατακερματίσουν.

Μερικές φορές – όπως για παράδειγμα στην πολύ συγκεκριμένη περίπτωση της κρίσης σχετικά με το δημοψήφισμα για την ανεξαρτησία της Καταλωνίας – το Κράτος δεν είναι μόνο ο διαιτητής αυτών των αγώνων αλλά αυτό που τις *δομεί άμεσα*: κόμματα, συνδικάτα, επιχειρήσεις, και το σύνολο της κοινωνίας των πολιτών, μπαίνουν τότε στον αγώνα σε διάταξη μάχης, με την κοινωνική διάταξη με την οποία βρίσκονται στην καπιταλιστική κοινωνία, και την διατηρούν μέχρι το τέλος: η αυτοπροϋπόθεση της καπιταλιστικής κοινωνίας παράγεται από την ίδια, [η καπιταλιστική κοινωνία] δεν είναι ο τόπος σύγκρουσης, δεν μπορεί να υποστεί καμιά αποσταθεροποίηση. Σε άλλες περιπτώσεις, η μεσαία τάξη συγκεντρώνει γύρω της, και υπ’ αυτήν, τις άλλες τάξεις και τμήματα τάξεων που μπορούν να συντονιστούν με τα συμφέροντά της: τότε λαμβάνει χώρα μια περισσότερο ή λιγότερο έντονη διαπάλη ανάμεσα σ’ αυτά τα τμήματα της τάξης για τον καθορισμό του νομιμοποιημένου περιεχομένου της ταξικής συμμαχίας.

Ως παράδειγμα, στην περίπτωση της Γαλλίας, και για τα πιο ενσωματωμένα τμήματα της τάξης, ο μύθος του Χρυσού Αιώνα της δοξασμένης δεκαετίας του 1930 είναι ένας χαμένος παράδεισος που πρέπει να ξαναβρεθεί: μια λευκή Γαλλία, όπου οι μετανάστες είναι στη “θέση τους”, όπου οι γυναίκες δουλεύουν περιθωριακά αλλά αφιερώνουν τον εαυτό τους πάνω απ’ όλα στην οικογένεια και τον αρχηγό τους, όπου μια αργή, αλλά σταθερή, κοινωνική άνοδος ανταμοίβει τον τίμιο εργάτη και το τίμιο αφεντικό του που, από κοινού, συνεισφέρουν στον πλούτο μιας χώρας που είναι “δική μας”. Αλλά μέσα από αυτή την εξιδανικευμένη σχέση με το Κράτος και την κοινωνία, είναι στην πραγματικότητα η υπάρχουσα σχέση ανάμεσα στις τάξεις που συνεισφέρει στην παραγωγή αξίας, αυτή είναι που “παίζεται” και “δοκιμάζεται” από την ευδιάκριτη διαφορά ανάμεσα στο ιδεώδες και την πραγματικότητα. Το προλεταριάτο μπαίνει με την ιδιαιτερότητά του, ότι είναι η τάξη που παράγει την υπεραξία όπως και με την ιστορία του, που είναι αυτή της ήττας. Δεν συνδέονται όλα τα τμήματα του προλεταριάτου με τον ίδιο τρόπο μ’ αυτό το ιδεολογικό περιεχόμενο. Το προλεταριάτο που υφίσταται φυλετικές διακρίσεις, για παράδειγμα, είναι σχεδόν εντελώς αποκλεισμένο. Όλα αυτά τα στοιχεία θα πρέπει να τα λάβουμε υπόψιν στην ανάγνωση της κατάστασης.

Η διαταξικότητα, στην λαϊκιστική της μορφή “από τα κάτω”, είναι ένας αναγκαίος τρόπος ύπαρξης της ταξικής πάλης μετά το τέλος του παλιού εργατικού κινήματος. Ανοίγει ένα πολιτικό πεδίο που δεν είναι πλέον μαρκαρισμένο επίσημα. Στη Γαλλία, για παράδειγμα, εμφανίζεται, μεταξύ άλλων, στο τέλος των “κοινωνικών κινήσεων” που ήταν η “ουρά” του εργατικού κινήματος κατά την, πιθανόν τελευταία, ενσωμάτωσή του στη δυναμική του κεφαλαίου. Το τέλος της ιδεολογίας και των πρακτικών στο οποίο επιβιβάζονται από κοινού κόμματα και ενώσεις της αριστεράς και της άκρας αριστεράς, ο συνδικαλισμός και η υπεράσπιση του δημόσιου τομέα, είναι όλο και περισσότερο αντιληπτά από την κρίση του 2008 και μετά. Αυτό δεν οφείλεται σε μια υποτιθέμενη “προδοσία” από τα συνδικάτα ή την αριστερά αλλά σε έναν ριζικό μετασχηματισμό της ισορροπίας δύναμης, που οδήγησε το κεφάλαιο μονομερώς να “τακτοποιήσει” τον παλιό καλό “κοινωνικό διάλογο” στο μουσείο των αρχαιοτήτων, μαζί με τον φορντικό συμβιβασμό και τον κοινωνικό Κεϋνσιανισμό. Αυτά τα κοινωνικά κινήματα θεωρούνται εδώ και πολύ καιρό ως το χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού που θα έπρεπε να είναι η ταξική πάλη (θυμόμαστε το σύνθημα “παλεύω με μαθήματα”¹³ του 2010). Οι αδιάκοπες εκκλήσεις για την “σύγκλιση των αγώνων” αντηχούν μόνο στο κενό της απουσίας ενότητας της τάξης. Η ταξική πάλη, όμως, δεν σταματά στις διαδηλώσεις και τις απαιτήσεις της συνδικαλιστικής αριστεράς, δεν σταματά ποτέ, και δεν υπάρχει λιγότερο σε ένα λαϊκιστικό κίνημα, όσο αντιδραστικό κι αν είναι, απ’ όσο υπάρχει στα περίφημα αυτά “κοινωνικά κινήματα”. Το όλο ερώτημα είναι πώς υπάρχει;

“Το προλεταριάτο δεν ανήκει ούτε στην αριστερά ούτε στην ριζοσπαστική αριστερά: το προλεταριάτο δεν είναι ένα πολιτικό υποκείμενο, είναι μια τάξη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Μαζί με όλες τις άλλες τάξεις, έχει ανέβει στον τρέχοντα κύκλο του καπιταλισμού, ο οποίος δεν φέρει πλέον καμιά επαναστατική θετικότητα που θα έκανε την επανάσταση να ρέει απλά από το γεγονός ότι το προλεταριάτο υπάρχει ήδη στο κεφάλαιο. Έχει παρέλθει η εποχή που το προλεταριάτο μπορούσε να σκεφθεί ένα μοναδικό βήμα με το οποίο θα μπορούσε να κατακτήσει την εξουσία και να γίνει η κυρίαρχη τάξη: αυτό που ο παρών κύκλος φέρνει είναι η κατάργηση των τάξεων και της κοινωνίας. Το προλεταριάτο, στην αντιφατική του σχέση προς το κεφάλαιο, είναι η τάξη που φέρει την αυτοκατάργησή της. Η επανάσταση δεν είναι ούτε μια επιλογή, ούτε εγγεγραμμένη στην φύση του, ούτε καθοδηγείται από μια ιστορική αναγκαιότητα υπέρβασης της ιστορίας. Μολοταύτα, δεν λείπει τίποτα από το προλεταριάτο για να κάνει την επανάσταση: είναι επαναστατικό έτσι όπως είναι, είτε μας αρέσει είτε όχι (“Ο Ντόναλντ Τραμπ, η αριστερά και η εργατική ψήφος” <https://inmediasres.espivotblogs.net/trampleftprolet>).

5. Αυτοπροσδιορισμός των αγώνων, αντιφατική ενοποίηση του προλεταριάτου

13 Στμ. Στο γαλλικό κείμενο: “Je lutte des classes”, λογοπαίγνιο με την “πάλη των τάξεων” (le lutte des classes).

Το αποτέλεσμα αυτών των αγώνων, που πρέπει την ίδια στιγμή να οδηγούν στην παραγωγή της ίδιας της ενότητάς τους ως μέσου και προσδιορισμού των ίδιων των αγώνων, με άλλα λόγια να αυτοκαθορίζονται σταθερά, μόνο δευτερευόντως είναι η πολιτική, με την κλασική έννοια του όρου: η πολιτική είναι η επίλυση αυτής της σύγκρουσης, η μορφή της επιστροφής στην τάξη. Οι διαταξικοί αγώνες είναι στην πραγματικότητα ένα πεδίο αντιπαράθεσης ανάμεσα στις τάξεις και τμήματα των τάξεων, με το Κράτος ως διαιτητή, και αυτός είναι ο λόγος που το αποτέλεσμα τους είναι η πολιτική· όμως, σε τελική ανάλυση, το αντικείμενο είναι η ίδια η πάλη. Αυτό που διακυβεύεται είναι η σχέση ανάμεσα στις τάξεις και τα τμήματα των τάξεων που αυτή την περίοδο επανακαθορίζονται διαρκώς, ακριβώς εξαιτίας της κρίσης. Το κεντρικό ζήτημα της διανομής εγείρει, αναπόφευκτα, το ζήτημα της αναδιανομής [répartition], το ζήτημα του υποτιθέμενου αρπάγματος των πόρων από κάποιους καθώς και του ποιοι δικαιούνται ή όχι να επωφελούνται από αυτήν. Οι σχέσεις διανομής, τελικά, περισσότερο αναφέρονται στην πολιτική παρά συγκαλύπτουν τις σχέσεις παραγωγής.

Για τη μεσαία τάξη, η αναπαραγωγή της σημαίνει ευθύς εξ αρχής την αναπαραγωγή της κοινωνίας στο σύνολό της: η θέση της ταξικής της πάλης είναι συνεπώς η πολιτική (με την έννοια ότι η πολιτική θεωρείται λόγος και δράση στην κοινωνία, σε αντίθεση με την “οικονομία”, που ενσωματώνει μια λιγότερο ή περισσότερο εχθρική φυσική τάξη πραγμάτων), και αυτή είναι η αιτία που η μεσαία τάξη έχει το μονοπώλιο της πολιτικής έκφρασης. Μέσα από την πολιτική, η μεσαία τάξη προσπαθεί να διαμορφώσει τα συμφέροντά της ως το γενικό συμφέρον [της κοινωνίας], αυτό είναι που κάνει πάντα, αυτή είναι η πολιτική. Όταν το κάνει αυτό σε ένα λαϊκιστικού τύπου κίνημα, με άλλα λόγια όταν ένα κίνημα αφορά τα κατώτερα τμήματα των μεσαίων τάξεων, τότε αυτό το κίνημα εμπεριέχει αναγκαστικά και ένα ολόκληρο τμήμα του προλεταριάτου: **είναι αυτή η τομή που αποκαλείται “λαός”**.

Ο όρος “λαός”, πρέπει να θυμόμαστε, δεν είναι κάτι που προϋπάρχει αυτής της πολιτικής συγκρότησης, δεν σηματοδοτεί κανένα είδος ουσιώδους κοινωνικής πραγματικότητας ούτε καμιά αληθινά υπαρκτή κοινότητα, άλλη από το σύνολο των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων ως τον σύνδεσμο ανάμεσα στα άτομα, κι αυτός είναι ο λόγος που το ζήτημα του ορισμού του “λαού” είναι κεντρικό και πηγή σύγκρουσης.

Αλλά για το προλεταριάτο, στην παρούσα περίοδο, η αναπαραγωγή του δεν συλλαμβάνεται πλέον ως συνολική αναπαραγωγή της κοινωνίας. Το προλεταριάτο δεν μπορεί πλέον, από την κατάστασή του, να προάγει την εργασία, και τη θέση σ’ αυτήν, ως έναν παράγοντα συνολικής οργάνωσης. **Δεν μπορεί να είναι από μόνο του “ο λαός”**. Το προλεταριάτο δεν μπορεί πλέον να συλλάβει τον εαυτό του ως μια τάξη μέσα στο κοινωνικό σύνολο αλλά μάλλον ως μια τάξη ενάντια στο κοινωνικό σύνολο, ή ενάντια στον εαυτό του, με άλλα λόγια μέσα από τον αποκλεισμό των πλεοναζόντων τμημάτων του προς όφελος των πιο ευσταθών. Ο “λαός” αναφέρεται τότε στο κομμάτι εκείνο που θεωρείται παραγωγικό για το καπιταλιστικό κοινωνικό σύνολο, “αυτούς που δουλεύουν και πληρώνουν φόρους”¹⁴.

Ο εθνικισμός και ο ρατσισμός παίζουν την παρακάτω ιδιαίτερη λειτουργία μέσα στην τάξη: να εξασφαλίζουν ότι **το προλεταριάτο μπορεί να είναι “λαός”** μέσα στο καπιταλιστικό κοινωνικό σύνολο, που αποτελεί την συνθήκη ύπαρξής του. Αυτή είναι η διέξοδος από την κρίση, σε πολιτικούς όρους, η επίλυση της ταξικής έντασης που τίθεται από τη διαταξικότητα· στην τρέχουσα περίοδο η επίλυση αυτή είναι ο λαϊκισμός.

Όταν το προλεταριάτο μπαίνει στους αγώνες με όλα τα τμήματά του και όχι ενοποιημένο, αυτό δεν γίνεται ούτε την ίδια στιγμή ούτε με τον ίδιο τρόπο από αυτά. Από κει και πέρα, όμως, τα τμήματα που απουσιάζουν από τη μάχη μας λένε εξίσου πολλά με αυτά που είναι παρόντα. Στην περίπτωση των κίτρινων γιλέκων, η σχετική απουσία ζητημάτων στο επίπεδο του δημόσιου λόγου, ιδιαίτερα για τα τμήματα του προλεταριάτου που υφίστανται φυλετικές διακρίσεις, δεν αντανakλά γενικά την πραγματική τους παρουσία στο κίνημα, παρουσία ιδιαίτερα μαζική κατά

---

14 Στμ. Ο αποκλεισμός των πλεοναζόντων πληθυσμών από τον ορισμό/συγκρότηση του “λαού” είναι πολύ σαμαντικό στοιχείο στην όλη ανάλυση της σχέσης του προλεταριάτου με τον λαϊκισμό.

την έναρξη του κινήματος και, περιστασιακά, στις ταραχές στο Παρίσι, και πιο εμφανώς στην επαρχία (δείτε, για παράδειγμα, στην Τουλούζη στις 8 Δεκεμβρίου) – αυτή η απουσία είναι σημαντική και θέτει ένα ερώτημα. Μπορούμε, παρ’ όλα αυτά, να την σχετικοποιήσουμε, παρατηρώντας ότι άτομα που είναι ήδη περιθωριοποιημένα επειδή υφίστανται φυλετικές διακρίσεις ίσως να διστάζουν να επιβεβαιωθούν ως τέτοια σε ένα κίνημα που ισχυρίζεται ότι είναι “λαϊκό”. Εδώ θα μπορούσε να βρει κανείς την ηχώ μιας παλιάς άρνησης, αυτής των μεταναστών εργατών της δεκαετίας του 1970, που προτιμούσαν να αναφέρονται στη γενικότητα του εργάτη παρά στην ιδιαιτερότητα της δικής κατάστασης, για στρατηγικούς λόγους: δεν έχει μεγάλο νόημα να προσδιορίζεται κανείς ως μια υποκατηγορία των εργατών και να διεκδικεί σ’ αυτή τη βάση. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η απουσία αυτή είναι πιο συγκεκριμένα απουσία της “νεολαίας των προαστίων”, που οφείλεται, πιθανόν, στην επικέντρωση του κινήματος στους φτωχούς εργάτες και τους επισφαλείς, τα ζητήματα των οποίων δεν αφορούν άμεσα αυτή τη νεολαία. Θα μπορούσαμε επίσης να αμφισβητήσουμε την τάση των αριστεριστών να απευθύνουν, περιοδικά, έκκληση στα προάστια και να τα αγνοούν όταν συμβαίνει κάτι σ’ αυτά, όπως το 2005.

Παρόμοια, πρέπει να σημειωθεί ότι αν και οι γυναίκες είναι στην πρώτη γραμμή αυτού του κινήματος (που επιβεβαιώνει τη φύση του ως ένα κίνημα των επισφαλών και των φτωχών εργατών), το κάνουν με έναν τρόπο που εξακολουθεί να βεβαιώνει τον ρόλο τους ως γυναίκες. Το κάνουν ως θηλυκά κοινωνικά άτομα, που φέρουν όλα τα προβλήματα και αντιφάσεις αυτής της συνθήκης. Ενεργούν ως φτωχές εργάτριες αλλά, επίσης, και ως εγγυήτριες της δικής τους οικογένειας, που υφίστανται κι αυτές επίθεση από το Κράτος (και την αστυνομία), που αναγνωρίζουν τον ρόλο τους στην αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης και τον ρόλο τους ως εργάτριες.

“Υποθέτουμε τα πάντα πίσω μας...Ετσι θα παλέψουμε για τα παιδιά μας, για να είναι καλά και ευτυχισμένα”, λέει μια γυναίκα σε μια πορεία στο Παρίσι. “Κάθε μέρα είμαστε αντιμέτωπες με προβλήματα, τρέξιμο, μαγειρεύουμε, διαχειριζόμαστε τα οικονομικά, είμαστε συνέχεια ζογκλέρ, χωρίς να παραπονιόμαστε”. Είναι αξιοσημείωτο ότι μια τέτοια υπεράσπιση της οικογένειας και των γυναικών δεν εμφανίστηκε ποτέ ούτε σε μια “Διαδήλωση για όλους”¹⁵ ούτε σε μια πτυχή του “κυρίαρχου φεμινισμού”: δεν επρόκειτο για προαγωγή της νοικοκυράς ή την καταγγελία της παρενόχλησης στον δρόμο.

Αυτό που χαρακτηρίζει την παρουσία των γυναικών σ’ αυτό το κίνημα είναι ένα παράδοξο “ανάμεσα”. Από τη μια πλευρά, δεν τίθεται ζήτημα μισθολογικής ανισότητας ούτε σεξουαλικής παρενόχλησης στη δουλειά κλπ. Τα “κενά” που βρίσκουμε ότι υπάρχουν θα μπορούσαν να πολλαπλασιαστούν. Από την άλλη, το ζήτημα της επισφάλειας, που έχει μεγαλύτερη βαρύτητα για τις γυναίκες, και είναι στην καρδιά του κινήματος, αναδεικνύεται συχνά. Αυτή η επισφάλεια γίνεται επίσης κατανοητή ως μια “διπλή ποινή” που βαραίνει τις γυναίκες: τα “οικογενειακά τους καθήκοντα” είναι αδύνατον να εκπληρωθούν κάτω από τις συνθήκες επισφάλειας που τους επιβάλλονται. Δεν έχουμε να κάνουμε με την απόρριψη αυτής της ίδιας της αντιστοιχίας αυτών των καθηκόντων αλλά με την καταγγελία από τις γυναίκες της αδυναμίας να διατηρήσουν όλους τους κοινωνικούς τους ρόλους ταυτόχρονα. Από τη μια πλευρά, υπήρξαν, στη συνέχεια, “γυναικείες διαδηλώσεις” τις Κυριακές, που ακολουθούσαν τις μεγάλες διαδηλώσεις του Σαββάτου. Αν και στις συγκεντρώσεις αυτές δεν κυριαρχεί ένα φύλο, ξεκινάνε από γυναίκες και απευθύνονται στις γυναίκες. Από την άλλη, αυτές οι πορείες έχουν απλά συνοψιστεί (τουλάχιστον δημοσίως) ως πορείες ενάντια στη βία.

---

15 Στμ. “*Manif pour tous*”: η κυριότερη συλλογικότητα πίσω από την αντίθεση στον νόμο που ανοίγει τη δυνατότητα γάμου μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου (νόμος γνωστός ως “*Γάμος για όλους*”). Μαζί με τη “Γαλλική Άνοιξη” αποτελεί την πιο εμφανή έκφραση αυτής της αντίθεσης. Από τη δημοσίευση του νόμου τον Μάιο του 2013, τα αιτήματα της συλλογικότητας έχουν διευρυνθεί από την αντίθεση στον γάμο μεταξύ ομοφύλων και την ομοφυλοφιλία (αναδοχή, υιοθεσία από ομόφυλα ζευγάρια κλπ.) στην υπεράσπιση της “παραδοσιακής οικογένειας” και την απόρριψη της διδασκαλίας των “θεωριών φύλου”.

Βασικά, ακόμα κι αν οι γυναίκες δεν επιτίθενται στην κατάσταση τους ως γυναίκες (κάτι που θα συνεπαγόταν απαραίτητα μια αντιφατικότητα και τη συγκρότησή τους ως ενός καθορισμένου τμήματος στον αγώνα), είναι παρ' όλα αυτά ακόμα παρούσες και ενσωματώνονται ως πλήρως συμμετέχουσες στο κίνημα αυτό. Με άλλα λόγια, η απουσία μιας συγκρουσιακής εμφάνισης των ιδιαίτερων προβλημάτων τους μπορεί να σημαίνει την αορατοποίησή τους. Αλλά, πρέπει να τονιστεί ότι οι γυναίκες εμπλέκονται *πραγματικά* στο κίνημα αυτό και ότι αυτή η ένταξή τους δεν έχει γίνει με την προϋπόθεση μιας πλήρους διαγραφής αυτών που τις χαρακτηρίζουν. Η ένταξή τους στον λαό έχει γίνει ως γυναικών, ό,τι κι αν πει κανείς (αντίθετα, μπορούμε να φανταστούμε μια όχι μεικτή κυριακάτικη πορεία για τα άτομα που υφίστανται φυλετικές διακρίσεις;). Σε ένα ειλικρινά λαϊκιστικό κίνημα, με ακροδεξιά τάση, βρίσκουμε, αντίθετα, τη βίαιη επιστροφή των γυναικών στη συγκεκριμένη τους κατάσταση. Αυτό φανερώνεται γύρω από ζητήματα σχετικά με την οικογένεια, τον σεξουαλικό έλεγχο των γυναικών (εκτρώσεις κλπ.), ακόμα και την πλήρη αποπομπή των γυναικών στο σπίτι. Το μόνο που μπορούμε να πούμε είναι ότι η κατάσταση είναι αμφίσημη.

Οι τάξεις και τα τμήματα τάξεων που είναι παρόντα σε ένα διαταξικό κίνημα δεν αναμειγνύονται απλά μεταξύ τους, δρουν μαζί και το ένα πάνω στο άλλο, πρακτικά και πολιτικά, είτε για να αλληλοαποκλειστούν, είτε για να συμμαχήσουν, για να αρνηθούν το ένα την ύπαρξη του άλλου, για να αντιπαρατεθούν ή απλά για να αλληλοχαρακτηριστούν. Συνεπώς, τα κινήματα έχουν μια δυναμική και μια χρονικότητα, την οποία είναι αναγκαίο να συλλαμβάνουμε κάθε φορά στην ιδιαιτερότητά της. Ειδικά στο κίνημα των κίτρινων γιλέκων, όλοι έχουν αναγκαστεί να πάρουν μια θέση - ακόμα κι αν η συγκροτητική τάση που είχε ως στόχο τη "δημιουργία του λαού" είναι, τελικά, η κυρίαρχη μορφή που παίρνει το κίνημα, η πολιτική του μορφή, ο τόπος της επίλυσης της σύγκρουσης. Αν για παράδειγμα η "Κίνηση για το Δημοψήφισμα" (RIC) πετύχει να επιβληθεί ως ένα κεντρικό αίτημα του κινήματος, αυτό πρέπει να κατανοηθεί ως μια ταξική νίκη του τμήματος εκείνου που βρίσκει τα συμφέροντά του στην πολιτική, και που θα ήταν απλουστευτικό να περιγράψουμε ως "μεσαία τάξη". Μια τέτοια νίκη, αν και μπορεί να διευκολυνθεί από την περίοδο και τη φύση των εμπλεκόμενων δυνάμεων, δεν έχει επιτευχθεί και παραμένει επισφαλής.

Αλλά ένα λαϊκιστικού τύπου και, σε μεγάλο βαθμό, αυθόρμητο κίνημα όπως τα κίτρινα γιλέκα δεν θα μπορούσε να αποφύγει εντελώς την εισβολή των τμημάτων της τάξης που δεν ήταν παρόντα στην αρχή. Όταν μιλάμε για τον λαό, και στο όνομα του λαού, καταλήγουμε να τον δούμε μπροστά μας¹⁶ και τότε τα πράγματα μπορούν να αλλάξουν πολύ γρήγορα.

6. Λαϊκισμός και Κράτος

Η ταυτόχρονη παρουσία ανταγωνιστικών τμημάτων της τάξης σε έναν αγώνα δεν μπορεί να επιλυθεί αρμονικά και χωρίς να βασίζεται στο αίτημα για μια δίκαιη αναδιανομή εισοδήματος από το Κράτος, δεδομένου ότι το αίτημα αυτό δεν μπορεί να ικανοποιηθεί, καθώς και εξαιτίας αυτών των ίδιων των ταξικών ανταγωνισμών. Και ο τελευταίος ειδησιογράφος του *BFMTV*¹⁷ έχει τονίσει εκατοντάδες φορές στη διάρκεια του κινήματος των κίτρινων γιλέκων: *δεν μπορούμε να ικανοποιήσουμε τους πάντες και ειδικά, θα προσθέταμε, το προλεταριάτο. Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί δικαιολογημένα ότι ο λαϊκισμός συνίσταται ακριβώς στο γεγονός της συγκράτησης αυτών των ανταγωνισμών σε ένα προσωρινό πολιτικό σύνολο, που πρέπει όμως να παραχθεί. Ο λαϊκισμός δεν πέφτει από τον ουρανό σαν ένα "κυκλικό" δώρο που η περίοδος κάνει στο κεφάλαιο, προκύπτει μόνο ως το πάντα εύθραυστο αποτέλεσμα διαρκών εσωτερικών αντιθέσεων.*

16 Στμ. Στο πρωτότυπο: "*Quand on parle du peuple et en son nom, on finit par en voir la queue*", από τον ιδιωματοισμό: "*quand on parle du loup, on en voit la queue*" που σημαίνει κυριολεκτικά "όταν μιλάς για τον λύκο μπορεί και να εμφανιστεί".

17 Στμ. **BFM TV**: γνωστό και ως *BFMTV News 24/7*, είναι ένα 24ωρο κανάλι διαρκούς ροής ειδήσεων (και καιρού) στη Γαλλία, διαθέσιμο και παγκόσμια μέσω ψηφιακής, καλωδιακής και δορυφορικής τηλεόρασης. Είναι το ειδησιογραφικό δίκτυο με τη μεγαλύτερη ακροαματικότητα στη Γαλλία, με 10 εκατομμύρια θεατές ημερήσια, μερίδιο αναλογικά μεγαλύτερο από οποιοδήποτε άλλο ισοδύναμο κανάλι στον κόσμο.

Ο λαϊκισμός είναι ο τόπος της ταξικής πάλης. Το ότι το προλεταριάτο εμπλέκεται σ' αυτήν την πάλη, ή ακόμα και ότι μπορεί να κυριαρχήσει, δεν εγγυάται, με κανέναν τρόπο, την επαναστατική μοίρα των αγώνων. Ο λαϊκισμός μπορεί πολύ καλά να υπάρχει με την πολιτική ενσωμάτωση μεγάλων τμημάτων του προλεταριάτου, αυτό αποτελεί ίσως και την ίδια τη λειτουργία του¹⁸. Παρ' όλα αυτά, το προλεταριάτο, **όντας η τάξη που φέρει την αντίφαση του τρόπου παραγωγής**¹⁹, εισάγει ένα στοιχείο διαρκούς αστάθειας, με την έννοια ότι είναι ο τόπος της διαρκούς σύγκρουσης που μας φέρνει αντιμέτωπους με το κεφάλαιο, της εκμετάλλευσης: για κανένα ευσταθές ή ενσωματωμένο τμήμα του προλεταριάτου δεν υπάρχει εγγύηση ότι θα παραμείνει τέτοιο μακροπρόθεσμα. Αυτή η σύγκρουση δεν επιλύεται, όπως θα ήθελε η αριστερά, θέτοντας μεν το "κοινωνικό ζήτημα" ως κεντρικό αλλά αφήνοντας την επίλυσή του στους "κοινωνικούς εταίρους". Το προλεταριάτο, είτε μας αρέσει είτε όχι, δεν μπορεί να απορροφηθεί ειρηνικά στο όλον του κοινωνικού σώματος.

Παρ' όλα αυτά, η αντίθεση της εκμετάλλευσης δεν είναι μια φυσική δύναμη του κεφαλαίου, ένα είδος παγκόσμιας βαρύτητας που θα εφαρμοζόταν παντού ομοιόμορφα. Είναι, πάνω απ' όλα **η ιστορία των ταξικών σχέσεων**, και οι αντίρροπες τάσεις της είναι ακριβώς αυτό που προσδίδει στο κεφάλαιο τη δυναμική του²⁰. Η αντίθεση, αν και στην καρδιά της καπιταλιστικής ταξικής σχέσης, δεν υπάρχει πάντα και παντού με τον ίδιο τρόπο, διαφορετικά ο καπιταλισμός θα ήταν ένα θνησιγενές σύστημα. Να μιλήσουμε για το Κράτος και τον λαϊκισμό σημαίνει να μιλήσουμε για συγκεκριμένα κράτη, το καθένα με την οικονομία του, που ταιριάζει με τον δικό της τρόπο στην καπιταλιστική οικονομική ολότητα, κράτη τα οποία πρέπει να υλοποιήσουν εντός τους, και υπ' αυτές τις συνθήκες²¹, μια κάποια ενσωμάτωση των τάξεων.

Πρέπει λοιπόν να παρατηρήσουμε ότι όταν θεωρούμε τα λαϊκιστικά κινήματα σε παγκόσμια κλίμακα, όλα έχουν αναπτυχθεί σε περιορισμένους εθνικούς χώρους και σύμφωνα με ιδιαίτερα θέματα στους χώρους αυτούς. Οι λαϊκιστικές πολιτικές της περιόδου μπορούν να κατανοηθούν μόνο με όρους των περιοχών του καπιταλιστικού χώρου μέσα στον οποίο έχουν εφαρμοστεί. Ο λαϊκισμός έχει κοινά θέματα που τον κάνουν ένα συνεπές ιδεολογικό συνεχές, περιλαμβάνοντας πρώτα και κύρια τον εθνικισμό και την απόρριψη των ξένων από τη βάση του λαού που σχετίζεται με τον εθνικό του χώρο· όμως το εμπόριο και ο ανταγωνισμός δεν αποτελούν έναν λείο χώρο, κάτι που θα καθιστούσε εφικτό τον καθορισμό μιας λαϊκιστικής πολιτικής και την εφαρμογή της παντού με τον ίδιο τρόπο.

Πρέπει να υπάρχει μια λαϊκιστική οικονομία, και ο λαϊκισμός δεν μπορεί να αρκείται στα λόγια. Στη Γαλλία, ο ρόλος του ιδεολογικού ταραχοποιού, που στη δεκαετία 1980-1990 είχε ο Ζαν Μαρί Λε Πεν, έχει αλλάξει (με επώδυνο τρόπο και με σημαντικές εσωτερικές εντάσεις, όπως η πιθανότητα ενός *Frexit*, για να μην αναφερθούμε στον αντισημιτισμό κλπ.) σε έναν πιθανό κυβερνητικό ρόλο: οι λαϊκιστές πρέπει τώρα να σκεφτούν την πιθανότητα να κυβερνήσουν εντός του κεφαλαίου. Καθώς δεν είμαστε πλέον στη δεκαετία του 1930, αυτό δεν μπορεί να περιοριστεί σε μια εθνικιστική και προστατευτική πολιτική με υπερβολές (δεν είναι όλα τα κράτη η Αμερική

---

18 Στμ. Δηλαδή η πολιτική ενσωμάτωση του προλεταριάτου είναι ίσως η βασική λειτουργία του λαϊκισμού.

19 Στμ. Πράγματι αν θέλαμε να ορίσουμε κάπως το προλεταριάτο αυτός θα ήταν ένας θεμελιώδης ορισμός – όχι το εισόδημα ή η μισθολογική κατάσταση. Οι μεσαίες τάξεις **δεν είναι** φορείς της αντίφασης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.

20 Στμ. Θα λέγαμε ότι είναι η **διαλεκτική ροπή της αντίθεσης της σχέσης εκμετάλλευσης** – της σχέσης στην καρδιά του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και της ίδιας της σχέσης κεφάλαιο – **που παράγει τη δυναμική της σχέσης κεφάλαιο**, του κεφαλαίου! Και αυτή είναι θεμελιωδώς **ιστορική** και όχι "φυσική", νατουραλιστική ή εξωιστορική δύναμη.

21 Στμ. Το κάθε κράτος ως συγκεκριμένη εθνική ζώνη συσσώρευσης, θα λέγαμε. Η διατύπωση αυτή των συγγραφέων μπορεί να χρησιμεύσει για να δώσουμε έναν οιονεί ορισμό της εθνικής ζώνης συσσώρευσης: **ένα (εθνικό) κράτος με την ιδιαίτερη οικονομία του και την ιδιαίτερη ενσωμάτωση αυτής της οικονομίας στο συνολικό πλέγμα της καπιταλιστικής οικονομίας, που υλοποιεί υπ' αυτές τις συνθήκες την "κοινωνική του ολοκλήρωση", τη δική του εκδίπλωση της σχέσης-κεφάλαιο, δηλαδή της σχέσης εκμετάλλευσης.**

του Τραμπ), πρέπει να βρεθούν τρόποι εγγραφής στην παγκόσμια αγορά και ταυτόχρονα διαχείρισης της εργασιακής δύναμης.

Για χώρες στην Ανατολική Ευρώπη, όπως η Πολωνία ή η Ουγγαρία, έχουμε να κάνουμε με αγορές όπου το κόστος εργασίας είναι χαμηλό, με έναν παλιό βιομηχανικό εξοπλισμό, ο εκσυγχρονισμός του οποίου είναι ο ίδιος μια πηγή υπεραξίας, κάτι που, ως αποτέλεσμα, γίνεται πόλος έλξης για τους επενδυτές μετά την κρίση²². Στις περιοχές αυτές, το ΑΕΠ αυξάνεται, με την υποστήριξη επίσης (κι αυτό είναι παράδοξο) των ευρωπαϊκών Διαρθρωτικών Ταμείων που εισήχθησαν μετά την κρίση. Αυτές οι χώρες “ωθούν” την ανάπτυξη της Ευρώπης και ο λαϊκισμός μπορεί να επιτρέψει μια κάποια αναδιανομή, σύμφωνα με συγκεκριμένα κριτήρια, γεγονός που μοιάζει να επικυρώνει το “κοινωνικό μοντέλο” του²³.

Στο εσωτερικό της καπιταλιστικής τάξης, ο λαϊκισμός μπορεί να είναι επίσης το σημείο ανταγωνισμού ανάμεσα στις αστικές τάξεις για τη στρατηγική πρόσβαση σε πόρους που προσφέρονται από την κρατική εξουσία (μεταφορές, επικοινωνίες, δημόσια έργα κλπ.)²⁴. Οικονομική και πολιτική εξουσία, τότε, συγχωνεύονται, με την πρόσβαση στην κρατική εξουσία να επιτρέπει, επίσης, σε συγκεκριμένα τμήματα της μπουρζουαζίας να επηρεάζουν το παγκόσμιο εμπόριο. Αυτή η ταξική πάλη, εσωτερική στην αστική τάξη, πρέπει επίσης να παρατηρηθεί λεπτομερώς.

Οι λαϊκιστικές οικονομικές πολιτικές είναι δυνατές επειδή αποτελούν μέρος μιας συγκεκριμένης περιόδου, γεγονός που τονίζει, την ίδια στιγμή, τα όρια αυτού που μπορούμε να πούμε ως “στιγμή” του λαϊκισμού. Δεν είναι μόνη η αέναη πτώση του ποσοστού κέρδους που διακυβεύεται, αλλά μια συγκεκριμένη πολιτική και οικονομική κατάσταση που, στην περίπτωση των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης, βλέπει τον λαϊκισμό να “σερφάρει” κόντρα στις αντίθετες, συνολικά, τάσεις των ποσοστών κέρδους, επιτρέποντάς τους να εφαρμόζουν, υπό συνθήκες, αναδιανεμητικές πολιτικές ενώ, την ίδια στιγμή, τις αναγκάζει να προσαρμόζονται στο ευρωπαϊκό φιλελεύθερο οικονομικό σύνολο. Επιπλέον, αυτές οι αναδιανεμητικές πολιτικές δεν μπορεί παρά να χαρακτηρίζονται από τον επιλεκτικό χαρακτήρα τους, από την επιβεβαίωση των έμφυλων και φυλετικών διακρίσεων τους και από μια αυταρχικότητα που επιτρέπει, όταν αλλάξει ο αέρας της ανάπτυξης, την ακόμα πιο άγρια καταστολή των ανυπότακτων στοιχείων στο όνομα του “λαού”, καταπίεση που μπορεί να στηριχτεί και σε ένα πελατειακό τμήμα του προλεταριάτου. Ο λαϊκισμός δεν ακυρώνει τις ταξικές εντάσεις, τους δίνει ένα συγκεκριμένο νόημα.

Η αντιμετώπιση αυτών των εσωτερικών εντάσεων, που δεν είναι τίποτα άλλο από την ταξική δόμηση των καπιταλιστικών κοινωνιών, είναι προφανώς ο ρόλος του Κράτους, είναι η λειτουργία του, σε καιρούς κρίσης αλλά και σε καιρούς ευμάρειας, και αυτός είναι ο λόγος που ο συνομιλητής, ο άλλος, ο αδελφός-εχθρός²⁵ και το μέλλον των λαϊκιστικών κινημάτων παραμένει το Κράτος.

---

22 Στμ. Πολύ σημαντικό σημείο αυτός ο εκσυγχρονισμός ως πηγή υπεραξίας θα λέγαμε μάλιστα σε αντίθεση με την Ελλάδα, όπου η βιομηχανία ήταν σαφώς πιο εκσυγχρονισμένη σε σχέση με τις ανατολικές χώρες, γεγονός που μπορεί να εξηγήσει πιθανόν τη μη προσέλκυση επενδύσεων παρά τη μεγάλη μείωση του κόστους εργασίας με την κρίση. Έχει ενδιαφέρον να δούμε πού κατευθύνονται οι όποιες επενδύσεις στον ελληνικό καπιταλιστικό σχηματισμό, πιθανόν στις υποδομές – αλλά μάλλον όχι στη βιομηχανία.

23 Στμ. Πολύ διεισδυτική παρατήρηση. Μπορούμε να δούμε υπ’ αυτό το πρίσμα και τις πολιτικές ΣΥΡΙΖΑ στην Ελλάδα, που δεν μπορούν να πετύχουν εύκολα μια τέτοια αναδιανομή, ίσως και για τους λόγους που παρατηρήσαμε στην προηγούμενη υποσημείωση. Είναι ενδιαφέρον να δούμε ποιες οικονομικές πολιτικές αντιστοιχούν στην ελληνική εκδοχή του λαϊκισμού (πχ. όλες οι φράξιες της αριστεράς επιμένουν στην αγροτοκολλεκτιβοποίηση και στην ανασυγκρότηση της κλασικής βαριάς βιομηχανίας κλπ.).

24 Στμ. Ιδιαίτερα οικεία αυτά θα λέγαμε στην ελληνική περίπτωση!

25 Στμ. Στο πρωτότυπο “*le frère ennemi*”, φράση που προέρχεται από την Παλαιά Διαθήκη και την ιστορία των Άβελ και Κάιν.

Στο τέλος, όμως, το Κράτος δεν μπορεί να είναι “λαϊκιστικό” με την πλήρη έννοια του όρου²⁶. Ένας ηγέτης μπορεί να είναι λαϊκιστής, μερικές πολιτικές επιλογές μπορούν να περιγραφούν ως λαϊκιστικές αλλά ένα κράτος δεν μπορεί να εστιάζει μόνο στην πολιτική, πρέπει να οργανώνει “τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων ως σχέσεις μεταξύ πραγμάτων”²⁷, πρέπει να διασφαλίζει την εύρυθμη λειτουργία της καπιταλιστικής κοινωνίας. Είναι αυτό το “υπόλειμμα”, που δεν μπορεί να απορροφηθεί μέσω της ενσωμάτωσης του προλεταριάτου, για το οποίο ο Τσάβες και ο Μαδούρο δεν μπορούν να κάνουν τίποτα άλλο από το να σπλίζουν ένα τμήμα του προλεταριάτου ενάντια σε ένα άλλο. Η επίλυση του “κοινωνικού ζητήματος” γίνεται πιο συχνά με την καταστολή παρά με το μοίρασμα του πλούτου. Ανάμεσα σ’ αυτά τα δύο [την καταστολή και την αναδιανομή] διαθέτουν όλες τις αποχρώσεις, από την κοινωνική φιλανθρωπία μέχρι τις πελατειακές σχέσεις, πραγματικό έδαφος που θρέφει κάθε είδος τυχοδιωκτισμού και πρακτικών διαφθοράς. Ο λαϊκισμός, ως ανταγωνισμός ανάμεσα σε αστικές τάξεις, παράγει νέες ελίτ που και οι ίδιες υπόκεινται, στη συνέχεια, στην ίδια κριτική που τις έφερε στην εξουσία.

Το Κράτος ως τέτοιο αντιμετωπίζει *a priori* την κοινωνία ως ένα συνεκτικό και ιεραρχικό σύνολο: **οι ταξικές σχέσεις υπάρχουν ως αυτοπροϋπόθεση στην ίδια τη λειτουργία του Κράτους**, που υπάρχει μόνο υπό τις πραγματικά καπιταλιστικές ταξικές σχέσεις, μόνο από τη στιγμή που παράγεται αξία. **Αυτό το κοινωνικό σύνολο μόνο δευτερευόντως είναι το Έθνος ως η ιδεολογική σχηματοποίηση αυτού που πρέπει να είναι ένα καπιταλιστικό κράτος, μεταξύ άλλων κρατών, στην υπάρχουσα καπιταλιστική αγορά.** Ο “οικονομικός πατριωτισμός” είναι προφανώς ένα ανέκδοτο, και αυτός είναι ο λόγος που όλοι αισθάνονται ότι ένα λαϊκιστικό κράτος, ένα κράτος που έχει τις κοινωνικές εντάσεις στο κέντρο του, μπορεί μόνο να οδηγήσει σε δικτατορία, εμφύλιο πόλεμο ή [διακρατικό] πόλεμο. Το λαϊκιστικό κράτος είναι απαραίτητα ένας ταξικός συμβιβασμός που ευνοεί την καπιταλιστική τάξη.

Γι’ αυτό, η επιστροφή στην λαϊκιστική τάξη με όρους πολιτικής δεν μπορεί να είναι μια πραγματική διέξοδος από την κρίση αλλά, μάλλον, **μια πολιτική μορφοποίηση της κρίσης**. Αυτή η λαϊκιστική μορφοποίηση είναι πιθανόν το κατάλληλο πολιτικό αντικείμενο σε μια εποχή που το κεφάλαιο δεν χρειάζεται πραγματικά να βγει από την κρίση, με την έννοια μιας πιθανής αναδιάρθρωσης. Ο λαϊκισμός είναι ίσως η κατάλληλη μορφή για την επιδείνωση της εκμετάλλευσης ή **μια μεταβατική φάση στην οποία διαμορφώνονται οι συνθήκες για την αναδιάρθρωση**²⁸. Με τον ίδιο τρόπο που η αστυνομία θεωρείται ότι παίζει έναν οικονομικό ρόλο ως μια αυταρχική διαχείριση της εργασιακής δύναμης, της παρανομοποίησης και της ποινικοποίησης, πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψιν ότι η πολιτική δραστηριότητα του Κράτους, η ενότητα στον διαχωρισμό που επιτυγχάνει, μπορεί επίσης να έχει έναν οικονομικό ρόλο, με την έννοια ενός τρόπου ενσωμάτωσης των ταξικών συγκρούσεων. Ως αποτέλεσμα, ο λαϊκισμός δεν μπορεί να ειπωθεί ως μια αναδιάρθρωση μέσω της πολιτικής· **μια αναδιάρθρωση είναι εφικτή μόνο αν το προλεταριάτο “μπει στη θέση” του, και τελικά αυτό είναι που σημαίνει η αναδιάρθρωση, συν την αύξηση στο ποσοστό κέρδους.** Από αυτή την άποψη δεν αλλάζει κάτι· ο λαϊκισμός μπορεί να γίνει, όμως, μια πολύ ενδιαφέρουσα πρόταση για την καπιταλιστική τάξη. Όλες αυτές οι διαδρομές πρέπει να εξερευνηθούν, αλλά ίσως είναι ακόμα πολύ νωρίς για να ξέρουμε ποια κατεύθυνση θα ακολουθηθεί.

Όπως και να ‘χει, αυτό που διατηρείται εδώ ως όριο είναι ο ίδιος ο κατακερματισμός και η διαίρεση της κοινωνίας σε τάξεις. *Η αντιφατική φύση των ιδιαίτερων συμφερόντων που*

---

26 Στμ. Γι’ αυτό και οι διάφορες κυρίαρχες πολιτικές φράσεις της αστικής τάξης που ασκούν ή μπορούν δυνάμει να ασκήσουν κυβερνητική εξουσία αποποιούνται μετά βδελυγμίας τον χαρακτηρισμό για τις ίδιες και τον προσάπτουν μετ’ επιτάσεως στους αντιπάλους τους.

27 Στμ. Αναφορά στην περίφημη φράση του Μαρξ για το εμπόρευμα.

28 Στμ. Αυτό είναι όντως ένα κομβικό ερώτημα, δηλαδή αν είμαστε σε μια φάση μετάβαση σε μια καινούρια ριζική αναδιάρθρωση (μεγαλύτερης ίσως έντασης από την αναδιάρθρωση μετά τη δεκαετία του 1970). Τα θεμελιώδη ζητήματα της διαμόρφωσης των παγκοσμιοποιημένων ροών εργασίας και κεφαλαίου που δοκιμάζουν τα όρια των εθνικών κρατών και των διακρατικών δικτυώσεων είναι προφανώς το διακύβευμα αυτής της καινούριας φάσης ριζικής αναδιάρθρωσης. Η πολιτική μορφή, όπως λέει και ο Αλαϊν, αυτής της αναδιάρθρωσης ίσως είναι όντως ο λαϊκισμός στην τρέχουσα περίοδο αλλά πως μπορούν να αποκλειστούν οι ακόμα δυστοπικότερες μεταλλάξεις του;

ενδέχεται να συγκρουστούν επιλύεται ή με το χάος ή με την πολιτική, αλλά αυτό γίνεται μόνο υπό την κυριαρχία της καπιταλιστικής τάξης και των πελατών της. Το αμάλγαμα των συγκεκριμένων διεκδικήσεων δεν έχει νόημα από μόνο του, ένα κράτος ιδιωτών [το “ιδιωτικό Κράτος”, *le peuple privé d’Etat*] δεν φτιάχνει ένα σύστημα για τον εαυτό του, δεν υπάρχει τίποτα το εξωτερικό ή εκ των προτέρων, δεν έχει αυτονομία. Αυτό που για το προλεταριάτο εμφανίζεται ως όριο είναι η αδυναμία που προσιδιάζει ειδικά σ’ αυτόν τον κύκλο αγώνων να του επιτραπεί να αποκτήσει πρόσβαση σε μια αυτόνομη πολιτική ύπαρξη, να γίνει το ίδιο ένας λαός. Η ύπαρξή του δεν επιβεβαιώνεται πλέον στη δυναμική του κεφαλαίου: για να μπορεί να υπάρχει πολιτικά θα έπρεπε να αναμειχθεί πλήρως και τέλεια στη μεσαία τάξη ώστε, υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες του, να ενοποιηθεί και να ενσωματωθεί στον “λαό” που συγκροτείται μ’ αυτόν τον τρόπο²⁹.

Αλλά μια τέτοια ενότητα³⁰ θα στρεφόταν, τότε, ενάντια στον εαυτό του, αφού θα ωφελούσε μόνο τα πιο ενσωματωμένα τμήματά του (προλετάριοι/ες με σταθερά εισοδήματα, μέλη των συνδικάτων, ψηφοφόρους, ιδιοκτήτες σπιτιών κλπ.), κάτι που δεν λύνει τις υπάρχουσες κοινωνικές εντάσεις. Κανένα τμήμα της εργασιακής δύναμης που παράγει υπεραξία δεν “ενσωματώνεται” σε σημείο που η ύπαρξή του να είναι εγγυημένη εντός του τρόπου παραγωγής. Είναι αυτή η αδυνατότητα που κάνει το προλεταριάτο μια εσωτερική ένταση και έναν παράγοντα αποσταθεροποίησης στους διαταξικούς αγώνες³¹.

7. Αποσταθεροποίηση και επιστροφή στην τάξη

Σε αντίθεση με τη μεσαία τάξη, της οποίας η αναγκαιότητα και οι λειτουργίες επεκτείνονται με την ίδια την ανάπτυξη του κεφαλαίου, το προλεταριάτο αποβάλλεται από την παραγωγική διαδικασία ακριβώς εξαιτίας αυτής της ανάπτυξης. Η ιδιαιτερότητα της παραγωγικής εργασίας κρέμεται σαν κατάρα πάνω από όλες τις προσπάθειες πολιτικής ενσωμάτωσης του προλεταριάτου. Γι’ αυτό, εφόσον ένα πραγματικά διαταξικό κίνημα (με άλλα λόγια ένα κίνημα που δεν υπάρχει μόνο εξαιτίας της αποκλειστικής ώθησης της μεσαίας τάξης, που ξεκινά “από τα πάνω”, και, περιθωριακά, ενός τμήματος του προλεταριάτου) φτάνει σε μια συγκεκριμένη

---

29 Στμ. Εξαιρετική διατύπωση που παρέχει μια δομική εξήγηση, την αιτία, που απορρέει από την ίδια τη δυναμική της ταξικής πάλης και της σχέσης εκμετάλλευσης, που παράγει τη διαταξικότητα ως **συνθήκη και όριο** για το προλεταριάτο σ’ αυτήν την συγκεκριμένη “ακολουθία”.

30 Στμ. Με άλλα λόγια εδώ θίγεται και θεμελιώνεται και **το όριο της διαταξικότητας ως απορρέον από την ίδια τη συνθήκη που καταρχάς την παράγει!** Δηλαδή του κατακερματισμού του προλεταριάτου. Η ίδια συνθήκη που παράγει την διαταξικότητα ως πολιτική “δυνατότητα” την παράγει και ως όριο της πλήρους ενσωμάτωσης του προλεταριάτου στην καπιταλιστική “κανονικότητα”! Η διαλεκτική στο μεγαλείο της! Γιατί η δυναμική αυτή της συγκεκριμένης περιόδου που πολύ εύστοχα λέμε “ενότητα στον διαχωρισμό”, που θέτει τη διαταξικότητα ως συνθήκη ενοποίησης του ίδιου του προλεταριάτου, δεν παύει να είναι ενότητα στον διαχωρισμό, και έτσι διαλεκτικά αντιφατικά παράγει και το όριο της διαταξικότητας αφού αυτή προσκρούει σ’ αυτόν ακριβώς τον κατακερματισμό, τα αντιτιθέμενα συμφέροντα των φραξιών του προλεταριάτου. Και έχει ενδιαφέρον να δούμε ότι αυτό το όριο στη “λαϊκή ενότητα” δεν είναι ένα όριο μόνο για το προλεταριάτο, **είναι ένα όριο και για το ίδιο το κεφάλαιο στην προσπάθειά του να ενσωματώσει πλήρως το προλεταριάτο στον “λαό” και περαιτέρω δυναμικής αποσταθεροποίησής του.** Η δυναμική του κεφαλαίου που παράγει τον κατακερματισμό επάγοντας έτσι την τάση ενσωμάτωσης για το προλεταριάτο και τη διαταξικότητα προσκρούει στο ίδιο το προϊόν της! Και ως μια αναφορά στην αριστερή εμμονή έχουμε δυο πολύ σημαντικά σημεία: πρώτον: το προλεταριάτο δεν μπορεί να συγκροτήσει καθαυτό έναν “λαό”, δεύτερον: η πιθανή ενσωμάτωση στον λαό που μπορεί να παραχθεί αναγκαστικά αυτή την περίοδο ως διαταξικό αμάλγαμα, προσκρούει στην ίδια τη συνθήκη του κατακερματισμού του, που παράγει αυτή τη δυνατότητα! Bingo! Το όνειρο της αριστεράς για τις καινούριες “λαϊκές ενότητες” ευτυχώς προσκρούει στις ίδιες τις αντιφάσεις της διαλεκτικής της ταξικής πάλης! Βέβαια αυτό αναδεικνύει το θεμελιώδες ζήτημα της “**σύνθεσης της τάξης**”: ποιο μπορεί να είναι το περιεχόμενο της “προλεταριακής ενότητας” αφού δεν μπορεί να είναι **ούτε ενότητα για το ίδιο**, στη βάση δηλαδή της “**προλεταριακής αυτονομίας**”, ούτε στη βάση μιας διαταξικής ολοκλήρωσης (έστω υπό την ηγεμονία του;). Πώς μπορούμε να φανταστούμε μια ενότητα που αναγκαστικά, σύμφωνα με το πλαίσιο της κομμουνιστικοποίησης, θα το καταργεί;

31 Στμ. Αυτή η αδυνατότητα είναι, θα λέγαμε, **συγκροτητική** της σχέσης εκμετάλλευσης στην καρδιά της αντίθεσης κεφαλαίου-εργασίας. Είναι αυτό που την καθιστά “μη-συνθέσιμη”, που κάνει τους πόλους της ασυμφιλίωτους. Η σχέση εκμετάλλευσης θα έπαυε να είναι τέτοια αν ο πόλος της εργασίας μπορούσε πλήρως να “εξασφαλίσει” την ύπαρξή του μέσα στη σχέση αυτή.

ανάπτυξη, η εισδοχή του προλεταριάτου σ' αυτό είναι πάντα προβληματική. Το προλεταριάτο, εξαιτίας ακριβώς του κατακερματισμού και της παρουσίας εντός του επισφαλών στρωμάτων ή ακόμα και στρωμάτων που είναι κοινωνικά "αποκλεισμένα"³², απειλεί διαρκώς τη συνοχή αυτών των κινήματων, γίνεται ένας παράγοντας αταξίας. Δεν πρόκειται για μια "αποτυχία" των τρόπων ενσωμάτωσης του προλεταριάτου, είναι η ίδια η ύπαρξη του προλεταριάτου στο κεφάλαιο που παράγει αυτές τις συνθήκες (κατακερματισμός, εθνικό προλεταριάτο, ανταγωνισμός κλπ.), και είναι, επίσης, αυτή η ύπαρξη που προκαλεί αυτή την αντίφαση.

Αυτή η αδυνατότητα ενσωμάτωσης του προλεταριάτου οδηγεί στον χαρακτηρισμό καλών και κακών προλετάρων, στη διάκριση ανάμεσα σ' αυτούς που πιθανόν ανήκουν ακόμα στην καπιταλιστική κοινωνία και σ' αυτούς που είναι και πρέπει να αποκλειστούν από αυτήν: τα ακόμα ευσταθή τμήματα της εργατικής τάξης, αυτούς που εξακολουθούν "να παίζουν το παιχνίδι" αντιτίθενται στο "μπάχαλο", στους "αισχροκερδείς" και φυσικά σε κάθε είδους "ξένους", με αυτό το κίνημα "αλλαγής" ["altérisation"] να αποτελεί το ίδιο αντικείμενο μιας εσωτερικής πάλης, της οποίας οι ηττημένοι αφήνονται να μην έχουν φωνή³³. Ως τελευταίο καταφύγιο, στην κορύφωση της εθνικής ενσωμάτωσης, υπάρχουν πάντα οι μετανάστες και η υπεράσπιση των εθνικών συνόρων. Αλλά η αντίθεση παραμένει και καμιά πολιτική ενσωμάτωση δεν μπορεί να κάνει το προλεταριάτο ευσταθές: να "παίζεις το παιχνίδι" δεν εγγυάται ποτέ ότι θα νικήσουμε, αυτό είναι ακριβώς που καταγγέλει το κίνημα των κίτρινων γιλέκων. Όπως είπε ένας αυτοαπασχολούμενος, που συμμετέχει στο κίνημα: "στη Γαλλία μπορείς να είσαι ιδιοκτήτης μιας επιχείρησης και να τρως παράλληλα στα *Restaus du cœur*"³⁴.

Όπως έχουμε δει, αν αυτή η αντίθεση φτάσει να έχει μια θετική πολιτική ύπαρξη, αυτό είναι τις περισσότερες φορές ως μια πολιτική καταστροφή, ως μια απλή συνέχιση ή επιδείνωση των πολιτικών λιτότητας, καθοδηγούμενων από τους φιλελεύθερους αλλά κάτω από μια λαϊκιστική σημαία. Σε περιοχές στις οποίες οι ταξικές συγκρούσεις είναι πιο έντονες, **η αντίθεση κουβαλά τον εθνολαϊκισμό εξαιτίας της αδυνατότητας της πολιτικής ύπαρξης του προλεταριάτου**: είναι από αυτή την άποψη που μπορούμε να μιλήσουμε για αντεπανάσταση ή ακριβέστερα για **στοίχιση**³⁵. Η αντεπανάσταση, **σ' αυτή τη μορφή, δεν συνίσταται στην απόρριψη του προλεταριάτου από την πολιτική αλλά, αντίθετα, τείνει στην ενσωμάτωσή του**, μαζί και της αντίθεσης που κουβαλά, που δεν είναι μόνο μια αντίθεση του κεφαλαίου αλλά μια εσωτερική αντίθεση της ίδιας της ύπαρξης του ως τάξης. Περιστρέφεται γύρω από μια εθνική συνείδηση που συνελάγεται για το Κράτος περισσότερο συμβολικά, παρά συγκεκριμένα, μέτρα: η λαϊκιστική πολιτική οικονομία είναι, προς το παρόν, μόνο μια οικονομία βασισμένη στο "συναίσθημα".

Αυτή η αδυναμία, που παράγεται από διαταξικά κινήματα συγκροτούμενα "από τα κάτω", όπως το κίνημα των κίτρινων γιλέκων, αποτελεσματικής ενσωμάτωσης του προλεταριάτου και η επίμονη αναγκαιότητα να του δωθεί ένας ορισμός που να το καθιστά ενσωματώσιμο, είναι **μια εσωτερική τάση ρήξης με την δυναμική ενσωμάτωσης του λαϊκισμού**. Αν και αυτή η δυναμική είναι θεμελιωδώς και αυστηρά μιλώντας αντιδραστική – κι αυτό έχει να κάνει με το ζήτημα της επαναθέσμησης της κοινωνικής τάξης όπως θα "έπρεπε να είναι" και όπως, υποτιθέμενα, "ήταν καλή" – δεσμεύεται, παρ' όλα αυτά στην ίδια την κίνησή της, και από συγκεκριμένες συνθήκες, να ενσωματώσει ένα μέρος του προλεταριάτου και συνεπώς να βρεθεί σε μια θέση που θα εκθέτει τις αντιθέσεις που συγκροτούν την ύπαρξη αυτής της τάξης. Αυτή η ένταση μπορεί τότε να σκληρύνει την λαϊκιστική τάση, προσδίνοντάς της ένα πιο ριζοσπαστικό σχήμα, προκαλώντας την

32 Στμ. Όπως είπαμε πριν ο διαλεκτικά αντιφατικός χαρακτήρας του ίδιου του κατακερματισμού, που δεν είναι απλά θεωρητική πτυχή, πρέπει να δούμε ότι έχει τεράστιες πρακτικές συνέπειες.

33 Στμ. Στο πρωτότυπο: "*ce mouvement d' "altérisation" étant lui-même l'objet d'une lutte interne dont sortent perdants ceux qui n'ont pas voix au chapitre*", η φράση: "*avoir voix au chapitre*" σημαίνει "έχει φωνή/άποψη για το ζήτημα".

34 Στμ. Τα *Restaurants du Cœur* (κυριολεκτικά τα "Εστιατόρια της καρδιάς" αλλά που σημαίνει "Εστιατόρια της αγάπης"), περισσότερο γνωστά ως *Restos du Cœur*, είναι μια γαλλική φιλανθρωπική εταιρεία, κύρια δραστηριότητα της οποίας είναι η διανομή φαγητού και ζεστών γευμάτων σε όσους έχουν ανάγκη.

35 Στμ. Στοίχιση, ευθυγράμμιση, συστράτευση. Στο πρωτότυπο: *mise au pas*.

απόσυρση της “αστικής” πτέρυγας, απομονώνοντας το κίνημα πολιτικά ή κάνοντάς το να συνεχίσει πάνω σε άλλες βάσεις, ψάχνοντας για μια άλλου είδους ενοποίηση.

Αυτή η γενική κατάσταση, όμως, και οι σοβαρές τάσεις που συνεπάγεται, υπάρχουν μόνο μέσα από συγκεκριμένες καταστάσεις. Για παράδειγμα, στην περίπτωση του κινήματος των κίτρινων γιλέκων, πρέπει απαραίτητα να λάβουμε υπόψιν τη γενική απέχθεια προς τον πρόεδρο Μακρόν, η οποία οφείλεται σε πολλούς παράγοντες που δεν ανάγονται όλες στις υπερφιλελεύθερες πολιτικές που ο Μακρόν έχει επιβάλλει σε μια αναγκαστική βάση. Ένας από τους εσωτερικούς αποσταθεροποιητικούς παράγοντες αυτού του κινήματος, δηλαδή η ανικανότητά του να αποκρυσταλλωθεί γύρω από ομόφωνα αιτήματα και, συνεπώς, να παγιώσει πολιτικά τον λαϊκιστικό του χαρακτήρα, οφείλεται τόσο στην ταξική του σύνθεση όσο και στην αδυναμία να συγκεράσει διάφορα αιτήματα με την επιθυμία του να ρίξει την κυβέρνηση. Το “Μακρόν παραιτήσου” κατανοούμενο ως προαπαιτούμενο για οποιαδήποτε συζήτηση είναι αυτό που κάνει τη συζήτηση αδύνατη³⁶. Αλλά αυτά τα τρία στοιχεία (υπερφιλελεύθερες πολιτικές, ταξική σύνθεση, αδυναμία συζήτησης, απόρριψη) σηματοδοτούν μια αδιέξοδη κατάσταση η οποία μπορεί να διαρκεί μόνο εξαιτίας της μη νομιμοποίησης των μισθολογικών διεκδικήσεων, που αποτελούν ένα πολύ σημαντικό γνώρισμα της περιόδου, καθώς αυτή η μη νομιμοποίηση ενισχύει, με τη σειρά της, ένα συγκεκριμένο μίσος προς τα άτομα που κυβερνούν. Υπό τον Πομπιντού, είχαμε επίσης μια αλλαγή “χαλιών” στα Ηλύσια, και κανείς δεν βρέθηκε να φταίει. Ό,τι φαίνεται από τη σειρά των γεγονότων υπάρχει μόνο ως υπερκαθορισμένο αλλά ούτε οι εικασίες ούτε οι ισχυρές τάσεις μας επιτρέπουν να προφητέψουμε την έκβαση του κινήματος με ακρίβεια, πριν να επιστρέψουμε στην τάξη.

Πρέπει πάντα να βλέπουμε με ποιον συγκεκριμένο τρόπο το προλεταριάτο συναντά ως όριο την ίδια την ύπαρξή του ως τάξης. **Δεν είναι υπερβαίνοντας αυτά τα όρια που το προλεταριάτο μπορεί να τα βρει και να τα καταργήσει αλλά συγκρουόμενο με αυτά**³⁷. Τα κίτρινα γιλέκα δεν άσκησαν καμιά “κριτική της καθημερινής ζωής”, δεν μίλησαν για έναν τρόπο ζωής άλλον από αυτόν της άμεσης ύπαρξής τους, ξεκίνησαν από αυτό που υπάρχει. Σε αντίθεση με τους ουτοπιστές και τους ριζοσπάστες, που αναδημιουργούν τον κόσμο στο κεφάλι τους, μίλησαν για το υπάρχον μετά το υπάρχον. Στους κυκλικούς οδικούς κόμβους, είναι από την ίδια την κατάσταση τους που άλλαξαν τον τρόπο ζωής τους και έκαναν τη δική τους “κριτική στον διαχωρισμό” ανακαλύπτοντας τον εαυτό τους και οικοδομώντας από κοινού τον αγώνα τους. Τότε, η θέληση για τη συνέχιση της μάχης διατυπώνεται με φράσεις όπως: “να μην τρώει κανείς μόνος του στο σπίτι” και την άρνηση να “συναντηθούμε ξανά πάλι στα *Leclerc* για ψώνια”.

Δεν κάνουμε την επανάσταση χτίζοντας καλύβες αλλά όταν το μικροαφεντικό και ο εργαζόμενός του βρίσκονται μαζί στον κυκλικό κόμβο δεν το κάνουν ως εργαζόμενος και αφεντικό: είναι αλλού που επαναθεμελιώνεται η διαίρεση. Αλλά αυτό το “αλλού” είναι ο ίδιος ο τόπος της κοινωνίας που υπάρχει· από αυτό το σημείο και μετά, θεμελιώνεται μια απόσταση, ανάμεσα στην πάλη και το κοινωνικό, ένα χάσμα, μια αποσταθεροποίηση.

Ο λαός γίνεται, τότε, αυτό που αντιπαραθέτει στον υπερ-τεχνοκράτη Μακρόν τη νομιμοποίηση ενός είναι-μαζί ενάντια στον τεχνοκρατισμό, που αντλεί τη δύναμή του από την αναγνώριση της εγκυρότητας της διαίρεσης της εργασίας. Αυτή η νομιμοποίηση είναι επίσης αυτό που θα επέτρεπε στο κίνημα να επιβεβαιωθεί ως δημοκρατικό, εντός της δημοκρατίας. Αλλά η δημοκρατία είναι ο Μακρόν και ο τεχνοκρατισμός του δεν είναι μόνο αυτό που επικυρώνεται από τα αποτελέσματα κάποιων εκλογών, επαναβεβαιώνεται παντού, σ’ αυτό που μπορούμε να συνοψίσουμε ως “οικονομία”. Ο Μακρόν κρατά την τεχνοκρατική τεχνογνωσία και αυτό

36 Στμ. “Αρνητική” αυτοπροϋπόθεση θα λέγαμε!

37 Στμ. Πολύ θεμελιώδης θέση, προσφέρει μια πολύ σημαντική ενόραση σχετικά με το “πρακτικό” ζήτημα που θίξαμε και προηγουμένως για το πώς μπορούμε να φανταστούμε την αυτοκατάργηση! Και το νόημά της είναι αυτό που λένε και οι συγγραφείς στη συνέχεια: η κατάργηση δεν έγκειται στην φανταστική κριτική στο “σύνολο της ύπαρξης”, στην ιδεολογικοποιημένη για παράδειγμα κριτική της μισθωτής εργασίας με την φενακισμένη άρνησή της, αλλά στη σύγκρουση με τις πραγματικές συνθήκες ύπαρξης.

επαναεπικυρώνει την όλη διαίρεση της εργασίας. Ο Μακρόν δεν είναι η “μαγική σκόνη”³⁸ και δεν υπάρχει “μαγικό χρέμα”. Επιβεβαιώνουμε τον μη τεχνοκρατισμό, ζούμε μαζί ως λαϊκή νομιμοποίηση, εναντιονόμαστε στον τεχνοκρατισμό, δηλαδή στην οικονομία, τη διαίρεση της εργασίας, οτιδήποτε παράγει τον Μακρόν και τον καθιστά αναντικατάστατο. Για τον λαό σε μια δημοκρατία, λαϊκή νομιμοποίηση σημαίνει τη μεταφορά της εξουσίας του στο Κράτος. Είμαστε, συνεπώς, υποχρεωμένοι ή να ανανεώσουμε ένα ανυπόφορο πρότυπο ή να πάμε την αταξία παραπέρα, χωρίς να ξέρουμε πού πάμε, ακούγοντας να λένε από παντού “μα τι άλλο θέλετε;”, και βλέποντας την παγίδα των προτάσεων της μεγάλης εθνικής αντιπαράθεσης να κλείνει, επειδή στην πραγματικότητα δεν μπορούμε, όντας αυτοί που είμαστε, να θέλουμε οτιδήποτε άλλο από το υπάρχον. Η αποσταθεροποίηση και μια επιστροφή στην τάξη συναρθρώνονται σύμφωνα με μια αντιφατική δυναμική την οποία πρέπει να συλλάβουμε στην ιδιαιτερότητά της.

8. Πώς τίθεται, αν τίθεται, το ζήτημα της επανάστασης;

Το ζήτημα μιας κομμουνιστικής υπέρβασης μπορεί να προκύψει μόνο με όρους της τρέχουσας περιόδου. Σ’ αυτή την περίοδο **ούτε η εργατική τάξη ούτε οι χώροι παραγωγής φαίνεται να είναι στο επίκεντρο της δυναμικής, της οποίας το πεδίο μάχης είναι η ίδια η κοινωνία**, ως ένας συνολικά παραγωγικός χώρος και τόπος αναπαραγωγής του κεφαλαίου. Αν η αντίθεση έχει ως πηγή της την παραγωγική εργασία και την απόσπαση υπεραξίας, τότε, αφού αυτή η αντίθεση είναι συναρτημένη με το επίπεδο της αναπαραγωγής, είναι το σύνολο της κοινωνίας που γίνεται το έδαφος των αγώνων. Το ζήτημα του Κράτους, πιο συγκεκριμένα, γίνεται κεντρικό καθώς και αυτό των καθορισμών που υπόκεινται της ταυτότητας των κοινωνικών υποκειμένων. Είναι επίσης οι άμεσες συνθήκες ύπαρξης των ατόμων που ζουν στο κεφάλαιο που αμφισβητούνται, η αβάσταχτη φύση της ύπαρξης που ζούμε, οργανικά υποκείμενοι στο κεφάλαιο και τις μεταβολές του: ότι υπάρχει έλλειμμα κοινωνικής βοήθειας, ότι η τιμή της βενζίνης αυξάνει, ότι καθυστερεί η πληρωμή του οικογενειακού επιδόματος [CAF], μια ασθένεια, ένα ατύχημα στο χώρο δουλειάς ή μια απόλυση και είναι η καταστροφή που κάνει την επισφαλή κοινωνική σκαλωσιά στην οποία ζούμε να καταρρέει και η οποία μας γίνεται τόσο ξένη και εχθρική όπως η μηχανή στον εργάτη.

Κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες, ο λαϊκισμός μπορεί να συγκροτηθεί ως τόπος γενικευμένης κοινωνικής σύγκρουσης ή, αν η μετάβασή του αυτή γίνεται αργά, ενός εμφυλίου πολέμου. Μακροπρόθεσμα, επειδή το προλεταριάτο βρίσκεται αντιμέτωπο στον αγώνα του με όλες τις τάξεις και τη δική του ταξική ύπαρξη, είναι ίσως ο κομμουνισμός, το ξεπέρασμα της ταξικής πάλης με την κατάργησή των τάξεων, που μπορεί να γίνει μια δυνατότητα. Αλλά έχει ειπωθεί συχνά ότι αυτό που αναδύεται προκαλεί εξίσου φόβο όσο και ελπίδα, οπότε η κατάργηση των τάξεων ανοίγει την προοπτική ενός ανοιχτού ή λανθάνοντος εμφυλίου που δεν είναι ευχάριστη, όχι πιο ευχάριστη από το να περάσει το κράτος στα χέρια μιας σκληρής εθνικο-λαϊκιστικής μορφής ή από την καταπίεση, την καταστολή κλπ. Ο εμφύλιος πόλεμος δεν είναι ούτε μια προτιμώμενη κατάσταση ούτε μια μεταβατική φάση, είναι μόνο η δράση όλων των τάξεων, που θέλουν να διατηρηθούν με κάθε κόστος, στη διαδικασία της ανατροπής τους. Εδώ η ταξική σχέση μπορεί να εμφανιστεί πολύ συγκεκριμένα με τη μορφή του Κράτους και των όπλων του. **Ο εμφύλιος πόλεμος είναι ο παροξυσμός της ταξικής πάλης και όχι η κατάργηση των τάξεων**³⁹. Μέσα σ’ έναν εμφύλιο πόλεμο, το κράτος μπορεί να διατηρείται ή ακόμα και να προκαλέσει χάος για να αποκαταστήσει την τάξη, ή μια ακόμα χειρότερη τάξη μπορεί να αποτελεί μια πιθανή στρατηγική. Ακόμα και αν έχει ηττηθεί το κεντρικό κράτος, η στρατιωτικοποίηση του επαναστατικού κινήματος

38 Στμ. Στο πρωτότυπο: “*roudre de Perlimpinpin*”, φράση που αναφέρεται σε μια υποτιθέμενα μαγική, αλλά χωρίς κανένα θεραπευτικό αποτέλεσμα, πούδρα ή σκόνη. Κυριολεκτικά αντιστοιχεί σε σκόνες που εξάγονταν από το κινέζικο νερόφιδο και πουλιούνταν από τσαρλατάνους και γυρολόγους ως πανάκεια, χωρίς στην πραγματικότητα να έχουν κανένα αποτέλεσμα. Το όνομα “*perlimpinpin*” πρέπει να είναι απλή ονοματοποιία, μια λέξη της οποίας ο ήχος θα μπορούσε να παραπέμπει σε μια μαγική συνταγή.

39 Στμ. Πολύ σημαντικές παρατηρήσεις. Σε έναν βαθμό έχουμε θίξει αυτή την πτυχή, για την περίπτωση των διακρατικών πολέμων ως παροξυσμού της ταξικής πάλης, στο κείμενο “*Από τον ταξικό στον διακρατικό πόλεμο: Στρατηγικές του ελληνικού κράτους και κεφαλαίου, εκφασισμός και πολυεθνικό προλεταριάτο σήμερα*”, στο http://antifavironas.blogspot.com/2018/06/blog-post_21.html#more.

μπορεί να οδηγήσει στην ανάδυση πρωτο-κρατικών μορφών ιδιοποίησης. Ότι το κράτος μπορεί κάποτε να επιβιώσει του καπιταλισμού είναι ένα από τα κακά νέα της περιόδου. Οι μελλοντικές καταστάσεις δεν είναι ευχάριστες. Κι όμως, όλα αυτά είναι ο ορίζοντας των τωρινών αγώνων. Να μιλάμε για τον κομμουνισμό στο παρόν και σ' αυτές τις συνθήκες, όπως κάνουμε εμείς, σημαίνει να επιδεικνύουμε μια πολύ συγκεκριμένη "αισιοδοξία".

Σ' αυτό το πλαίσιο, δεν τίθεται προφανώς ζήτημα να φωνάζουμε για επανάσταση οποτεδήποτε ξεσπούν κάποιες ταραχές ή μια λεηλασία ή με το που ο κόσμος αρχίζει να οργανώνεται οριζόντια, παίροντας υπόψιν του μόνο τα άμεσα συμφέροντα του αγώνα του, αλλά να ταυτοποιούμε και πιθανόν να προάγουμε (όπως λέγεται και στο ανενεργό πλέον περιοδικό *Meeting*⁴⁰) κάτι που είναι πιο κοντά σ' αυτό που η ΤC έχει αποκαλέσει, με μια άλλη έννοια και σε ένα άλλο πλαίσιο, "πρακτικές απόκλισης"⁴¹ στα κινήματα που τα παραπάνω μπορεί να οδηγήσουν. "Χάσματα" ή "αναιρέσεις"⁴² των υπάρχουσών κοινωνικών σχέσεων, οι στιγμές εκείνες στις οποίες υπάρχει μια διαφορά ανάμεσα σ' αυτό που η τάξη υποτίθεται ότι είναι κοινωνικά και σ' αυτό που κάνει, δεν αναμένονται να τις βρούμε "έτοιμες" και τέλεια ταυτοποιήσιμες, σε πρακτικές χαριστικότητα ή οριζοντιότητας που θα μπορούσαν από πριν να κωδικοποιηθούν σε ακτιβιστικούς κύκλους ή να οριστούν θεωρητικά. Πρέπει να σταματήσουμε να σκεφτόμαστε με όρους του 1936 ή του 1968: γενική απεργία, καταλήψεις των χώρων παραγωγής από τους εργάτες, αυτοδιαχείριση της παραγωγής ή αυτοοργάνωση των εργατών, ακόμα και ως "πρώτη πράξη". Είναι μόνο στις πρακτικές αγώνα, που αντιστοιχούν στην πραγματική δόμηση της τωρινής εργασιακής δύναμης, η οποία δεν επικεντρώνεται πλέον σε συγκεκριμένους χώρους παραγωγής ενώ, ταυτόχρονα, συμπεριλαμβάνει πολύ διαφοροποιημένα τμήματα της τάξης και, πολύ περισσότερο, στην άμεση σχέση των υποκειμένων με τον ίδιο τον αγώνα τους, και στους εσωτερικούς αγώνες που αυτό προκαλεί, που μπορεί να προκύψουν τέτοιες "αποκλίσεις". Να περιμένουμε αυτές οι στιγμές να εκδηλωθούν αμέσως ως στιγμές μιας επαναστατικής ρήξης δεν θα ήταν μόνο απατηλό αλλά, επίσης, και άσχετο. Προέχει η κατανόηση των ίδιων των αγώνων ως αγώνων, με την κατανόηση των εσωτερικών τους εντάσεων, από τη στιγμή που φτάνουν ένα επίπεδο κρίσιμης έντασης. Αυτός είναι ο λόγος που προτιμούμε να μιλάμε για "αποσταθεροποίηση", εσωτερική στους αγώνες, και όχι για ένα "χάσμα", για το οποίο υποτίθεται ότι θα ξέραμε τις δύο "όχθες" ή τις δύο, προηγουμένως ενωμένες, άκρες που αποκλίνουν, επειδή προφανώς δεν ξέρουμε "την άλλη όχθη".

Στο κίνημα των κίτρινων γιλέκων, εκδηλώθηκαν φανερά η αντιεραρχική σχέση με τον αγώνα, η τάση για υπερ-τοπικοποίηση, που παρ' όλα αυτά συγκροτεί ένα είδος κοινού δικτύου για την περιοχή, η συλλογική οικειοποίηση από τα άτομα των ίδιων των πρακτικών τους στον αγώνα.

---

40 Στμ. *Meeting*: περιοδικό και ιστότοπος με εστίαση στην κομμουνιστικοποίηση, κινητήρια δύναμη της οποίας ήταν η γαλλική ομάδα "*Theorie Communiste*" και τους ακολούθους τους. Ένα από τα αποτελέσματα του έργου του "*Meeting*" ήταν η ανάδυση της αγγλόφωνης ομάδας/περιοδικού *Endnotes*. Τα κείμενα που περιέχονται στο περιοδικό είναι ως επί το πλείστον στα γαλλικά και μερικά στα αγγλικά και, απ' όσο γνωρίζουμε, περιέχουν κυρίως τα περισσότερα, αν όχι όλα, από τα κείμενα που έχουν παραγάγει.

41 Στμ. Ο όρος *απόκλιση*, εισάγεται από την ΤC ως χαρακτηριστικό γνώρισμα του κύκλου αγώνων της περιόδου των "ταραχών" ως η απόκλιση από την πρακτική του προλεταριάτου που η θέση του ως τάξης του κεφαλαίου συνεπάγεται και την πραγματική του δράση σε συγκεκριμένες συνθήκες, ουσιαστικά η απόκλιση της πραγματικής δράσης του προλεταριάτου από την αναμενόμενη αναπαραγωγή από αυτό των καπιταλιστικών σχέσεων: "Αλλά μπορούμε τώρα να διαπιστώσουμε ότι η ταύτιση (ύπαρξη του προλεταριάτου μόνο μέσα στις κατηγορίες του κεφαλαίου/ αυτοαμφισβήτησή του ως τάξης) δεν είναι συγχώνευση. Περιέχει και τη διαφορά ως απόκλιση στο εσωτερικό της και εκεί βρίσκεται η δυναμική αυτού του κύκλου αγώνων. Η απόκλιση αυτή είναι η ανομοιότητα των προσδιορισμών και των πρακτικών στην πορεία των αγώνων· είναι το διακύβευμα αυτών των αγώνων" ("Από την ΤC 14 στη θεωρία της απόκλισης"). Σε δεύτερη σκέψη, αυτή η απόκλιση ανάμεσα στο τι προβλέπει η θεωρία και στο τί γίνεται στην πράξη μοιάζει να είναι ένας, όχι μόνο πρακτικός αλλά και θεωρητικός δείκτης της κίνησης των αντιφάσεων της θεωρίας, των πρωταγωνιστών της ταξικής πάλης και της συνάρθρωσης τους στην κριτική δραστηριότητα που αυτές οι αντιφάσεις πρέπει να συνεπάγονται.

42 Στμ. Στο πρωτότυπο: "*défaisance*".

Παρόμοια, είναι φανερό ότι αυτό το κίνημα αυτοκινητιστών και εξαγριωμένων φορολογουμένων έχει γίνει σε πολλά μέρη ένα κίνημα επισφαλών και φτωχών εργατών.

Οι εκρηκτικές ταραχές, οι λεηλασίες, οι επιθέσεις σε δημόσια κτίρια έχουν επανειλημμένα προσφέρει μια μάλλον παράδοξη αντίστιξη στον “πολιτικό” λόγο του κινήματος. Αυτό το κίνημα έχει δείξει, επίσης, πώς θα πρέπει ένα κίνημα να αναζητά και να βρίσκει την δική του συνοχή και αποτελεσματικότητα στοχεύοντας ουσιαστικά και πεισματικά, σχεδόν τυφλά, στη συνέχισή του. Το κίνημα των κίτρινων γιλέκων δεν έθεσε το πρόβλημα της κοινωνίας, δεν έθεσε το “κοινωνικό ζήτημα”, αλλά προσδιόρισε την κοινωνία ως τον τόπο του ζητήματος και αυτό μέσα από την ίδια την κοινωνία. Οι προλετάριοι δεν έχουν, βέβαια, στραφεί “ενάντια στο ταξικό τους ανήκειν ως όριο”, αλλά η έκρηξη των χαμηλότερων στρωμάτων του προλεταριάτου έχει εσωτερικά μπλοκάρει την ανάδυση αιτημάτων που θα είχαν σηματοδοτήσει μια πραγματικά λαϊκιστική διαταξικότητα, με άλλα λόγια αιτημάτων που θα σηματοδοτούσαν μια συμμαχία μεταξύ των κατώτερων στρωμάτων της μεσαίας τάξης και των ακόμα ευσταθών τμημάτων του προλεταριάτου, υπό την αιγίδα των μικροαφεντικών. Με αυτή την έννοια το προλεταριάτο δεν έπραξε, στον συγκεκριμένο αγώνα, τα αναμενόμενα από αυτό, δεν συμμετείχε στην λαϊκιστική επίλυση του “κοινωνικού ζητήματος”. Αυτή η αποσταθεροποίηση αν και δεν κατάφερε ποτέ να δημιουργήσει μια καθαρή ρήξη με τα λαϊκιστικά θεμέλια αυτού του κινήματος, το οποίο παραμένει ένα γενικότερο πλαίσιο αυτής της πάλης, ίσως επειδή ανταποκρίθηκε σε μια εσωτερική ανάγκη της στόχευσής του, ήταν, παρ’ όλα αυτά, πολύ πραγματική, σε αρκετά σημεία του αγώνα. Αυτός είναι ο λόγος που το κίνημα των κίτρινων γιλέκων δεν ήταν ούτε μια γαλλική έκδοση του *Pegida*⁴³ ούτε ένα κίνημα των *Forconi*⁴⁴, και σε γενικές γραμμές απέφυγε τα πιο προφανή ελαττώματα του λαϊκισμού, παρά την προδιάθεση που είχε καθαρά προς αυτόν.

Έχει συμβεί κάτι άλλο, που σίγουρα δεν υπερβαίνει τις αναγκαιότητες του τρόπου παραγωγής (σημειώστε ότι μπορούμε ακόμα να αναρωτιόμαστε γιατί οι ταξικοί αγώνες θα μπορούσαν να είναι κάτι άλλο από την έκφραση των σχέσεων μεταξύ των τάξεων, δηλαδή από μια έκφραση του ίδιου του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής) το οποίο, όμως, από την άλλη πλευρά προφανώς ξεπερνά τις ίδιες τις προϋποθέσεις του κινήματος, που υπόκειται σταθερά σε μια εσωτερική ώθηση που το σπρώχνει να αναδιαμορφώνει τον εαυτό του, και είναι αυτό που πρέπει να συγκεντρώσει την προσοχή μας, επειδή αυτό είναι που συγκροτεί ένα κίνημα. Θα ήταν εξίσου τρελό να σκεφτούμε ότι το κίνημα ήταν η αρχή της επανάστασης με το να σκεφτούμε ότι δεν έχει καμιά σχέση με τον κομμουνισμό όπως τον οραματιζόμαστε. Να υποθέσουμε κάτι τέτοιο αξιωματικά θα ήταν σαν να λέμε ότι δεν υπάρχει καμιά σύνδεση ανάμεσα στους τωρινούς αγώνες και την επανάσταση, να αρνούμαστε ότι μια υπέρβαση είναι μια υπέρβαση που παράγεται, να ζητάμε μια “ρήξη” που να μην έχει καμιά πραγματική σχέση με τους αγώνες όπως υπάρχουν. Θα ήταν σαν να θεωρούσαμε την επανάσταση ένα θαύμα. Και να αρνηθούμε κάτι τέτοιο στο όνομα της θεωρητικής αναπαράστασης που έχουμε για την επανάσταση, το να αποφασίσουμε για τον επαναστατικό χαρακτήρα ή όχι ενός κινήματος τσεκάροντας τα “συν” και τα “πλην” μιας λίστας που έχει δημιουργηθεί εκ των προτέρων, δεν θα ήταν τίποτα άλλο από κανονικοποίηση.

---

43 Στμ. *Pegida*: συντομογραφία από τα γερμανικά της *Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes* (Πατριώτες Ευρωπαίοι ενάντια στην Ισλαμοποίηση της Δύσης) εθνικιστικού, ισλαμοφοβικού, αντιμεταναστευτικού πολιτικού κινήματος που δημιουργήθηκε στη Δρέσδη τον Οκτώβριο του 2014. Η *Pegida* υποστηρίζει ότι η Γερμανία “ισλαμοποιείται” όλο και περισσότερο και έχει ως στόχο να αντιταχθεί στον ισλαμικό εξτρεμισμό. Επιπλέον, η οργάνωση έχει αντιαμερικανικές και ρωσόφιλες αντιλήψεις. Η *Pegida* θέλει να χαλιναγωγήσει τη μετανάστευση και κατηγορεί τις αρχές ότι δεν έχουν θέσει σε ισχύ τους ήδη υπάρχοντες νόμους.

44 Στμ. *Forconi*: στα ελληνικά “Πηρουνία” (κυριολεκτικά “δίκρανα”), είναι το όνομα που δόθηκε στο κύμα διαμαρτυριών που ξέσπασε στην Ιταλία από τις 15 Νοεμβρίου μέχρι τις 18 Δεκεμβρίου του 2013, με στόχο την κυβέρνηση, την υψηλή φορολογία, τη γραφειοκρατία, τα καθιερωμένα κόμματα, την ΕΕ, το ευρώ και την παγκοσμιοποίηση. Στόχος των διαμαρτυρόμενων ήταν η παραίτηση της κυβέρνησης Λέττα και του προέδρου της Ιταλικής Δημοκρατίας Ναπολιτάνο και η διάλυση του Κοινοβουλίου. Οι διαμαρτυρίες περιελάμβαναν πορείες, διαδηλώσεις, αποκλεισμούς εθνικών οδών και των σιδηροδρόμων και απέκτησαν το όνομα *Forconi* από το όνομα ενός από τους βασικούς συμμετέχοντες, του “κινήματος των Πηρουνιών” από τη Σικελία.

Φυσικά, δεν θα υπάρξει κομμουνισμός όσο συνεχίζει να υπάρχει παραγωγή, εργασία κλπ. Φυσικά, για να συνεχίσουν τον αγώνα (αν συνεχίζεται), οι προλετάριοι θα πρέπει να απαλλοτριώσουν ό,τι χρειάζονται και, για να το κάνουν αυτό, να θέσουν συνειδητά ένα τέλος στην παραγωγή της αγοράς, την ανταλλαγή κοκ. Η επανάσταση δεν είναι υπόθεση ενός υπνοβάτη. Θα είναι επίσης απαραίτητο για τους προλετάριους να σταματήσουν να εργάζονται, αλλά αυτό δεν ισοδυναμεί με αυτό που λέγεται “γενική απεργία”, η οποία κουβαλά ένα περιεχόμενο που προσιδιάζει συγκεκριμένα στον προγραμματισμό. Εν τω μεταξύ, την νύχτα, στους κυκλικούς κόμβους, μπορεί να μαζεύουμε φορτηγά. Είμαστε μακριά από τον χρυσό θρύλο της εργατικής τάξης, αλλά είναι κι αυτά ένα μέσο, όπως οποιοδήποτε άλλο, για να κάνουμε αυτό που θέλουμε, από τη στιγμή που, καλώς ή κακώς, δεν υπάρχει πλέον πρόγραμμα και εργατική διαχείριση. Θα πρέπει να σταματήσουμε να κουράζουμε τα μάτια μας κοιτάζοντας προς την πλευρά από την οποία δεν έρχεται τίποτα. Δεν υπάρχει “γυάλινο πάτωμα (ή οροφή) της παραγωγής”⁴⁵, οι αγώνες απλά δεν πάνε προς αυτή την κατεύθυνση. Οι πρακτικές της απόκλισης δεν προέκυψαν ούτε στα σαμποτάζ των παραγωγικών εργαλείων ούτε στις σχέσεις αυτοοργάνωσης μεταξύ των εργατών, η μη νομιμοποίηση των μισθολογικών αιτημάτων δεν αποκρυστάλλωσαν τους αγώνες γύρω από τον κανονικό μισθό και οι ταραχές στην Ελλάδα δεν οδήγησαν παρά στην εκλογή του ΣΥΡΙΖΑ⁴⁶. Αυτό δεν ακυρώνει τα βασικά θεμέλια της θεωρίας της κομμουνιστικοποίησης⁴⁷. Αλλά και στη θεωρία, φτιάχνουμε με τα υλικά που έχουμε και, προς το παρόν, το ζήτημα είναι λιγότερο η επανάσταση και περισσότερο η αποσταθεροποίηση⁴⁸ που είναι πιθανόν να προκύψει στους αγώνες: αυτό που τίθεται είναι περισσότερο το ζήτημα της αταξίας παρά το ζήτημα της ρήξης. Και προκύπτει μόνο εκεί που πραγματικά υπάρχει.

Αυτό το ζήτημα, όπως έχουμε δει, συνεπάγεται πολύ διαφορετικές διαδρομές, που περιλαμβάνουν τόσο το χάος, που σπέρνεται σκόπιμα από το Κράτος, όσο και τον αιματηρό εμφύλιο πόλεμο κοκ. Αλλά αυτό που υπάρχει στην αφετηρία όλων αυτών, που θέτει τις συνθήκες για κάτι τέτοιο, είναι η μόνιμη αποσταθεροποίηση των ταξικών σχέσεων και συνεπώς ολόκληρης της κοινωνίας που παράγεται από το κεφάλαιο και τις αντιθέσεις του. Πρόκειται για μια άλλη αποσταθεροποίηση η οποία αντιστοιχεί συμμετρικά σ’ αυτήν που εισάγει τους συγκεκριμένους ταξικούς αγώνες που προκύπτουν. Μια τελεολογική θεώρηση της ιστορίας πιστεύει, εδώ και πολύ καιρό, ότι αυτό θα ήταν το μονοπάτι που ο καπιταλισμός προχωρούσε, προσαρμοζόμενος, τελειοποιώντας τον εαυτό του μέχρι την έσχατη τελειοποίηση που θα ήταν ο σοσιαλισμός, ο οποίος θα παρήγαγε, σ’ έναν απροσδιόριστο ορίζοντα, τον κομμουνισμό. Βλέπουμε σήμερα ότι ο καπιταλισμός οδηγεί μάλλον σε μια τυφλή καταστροφή, που συμπεριλαμβάνει τις ίδιες τις συνθήκες ύπαρξής του, που είναι οι συνθήκες και της δικής μας ύπαρξης. Είναι για να σώσουν, πρώτα απ’ όλα τον εαυτό τους, όπως υπάρχουν στο κεφάλαιο, που όλες οι τάξεις, συμπεριλαμβανομένου του προλεταριάτου, εισέρχονται στον αγώνα. Αλλά η μοναδική προοπτική σωτηρίας για όλες τις τάξεις είναι να διατηρήσουν την εκμετάλλευση μιας **συγκεκριμένης τάξης, του προλεταριάτου**, και είναι εδώ, σ’ αυτή την αντίθεση, όπως εμφανίζεται στους ανοιχτούς αγώνες, που τίθεται η ιδιαιτερότητα αυτής της τάξης, και είναι εδώ επίσης που βρίσκεται η πηγή όλης της αταξίας.

Σ’ αυτό το χαοτικό κίνημα, στο οποίο η κανονική δράση του προλεταριάτου είναι να αποκλείσει την επιστροφή στην τάξη, τίποτα δεν εγγυάται την ανάδυση του κομμουνισμού. Αν αυτό είναι εφικτό, είναι μέσω της κομμουνιστικοποίησης, με άλλα λόγια, μέσα από αγώνες που αρχίζουν να δίνουν στον εαυτό τους τις συνθήκες της συνέχισής τους, σε μια στιγμή που **η κρίση δεν είναι**

45 Στμ. Σημαντικό σημείο καθώς πρόκειται για αναφορά – και έκφραση αμφισβήτησης – της θέσης της ΤΣ.

46 Στμ. Οι αναφορές έχουν όντως να κάνουν με αυτό που η ΤΣ προείκαζε και έθετε ως αναγκαιότητα στον προηγούμενο αυτό κύκλο αγώνων, για το σπάσιμο του “γυάλινου φράγματος” της παραγωγής, την αναγκαιότητα οι ταραχές να περάσουν στους χώρους παραγωγής.

47 Στμ. Δήλωση ακριβώς στο έδαφος της κριτικής που αρθρώνεται παραπάνω!

48 Στμ. Θεωρούμε ότι οι συγγραφείς εισάγουν εδώ την έννοια της “αποσταθεροποίησης” (και της αταξίας) αντλώντας αλλά και “αποκλίνοντας”, ως μας επιτραπεί το λογοπαίγνιο, από την έννοια της απόκλισης της ΤΣ, ως περισσότερο αρμόζουσες στην συγκυρία σε σχέση με την έννοια της διάτρησης της “γυάλινης οροφής”.

μόνο η αιτία αλλά γίνεται και ένα αποτέλεσμα της πάλης, που γίνεται κρίση του κεφαλαίου. Το ζήτημα είναι, τότε, η άμεση κατοχή όλων όσων χρειάζονται για την πάλη, με άλλα λόγια όσων χρειάζονται αυτοί που αγωνίζονται, που συγκρούονται με όλα όσα συγκροτούν την ύπαρξή μας ως τάξης: δημοκρατία, ιδιοκτησία, μισθός, φύλο, όλοι οι κατακερματισμοί και οι ταυτότητες· να δημιουργηθεί ένα ρήγμα χωρίς επιστροφή, να επεκταθούν παντού αυτές οι πρακτικές. Καθώς αυτό δεν αντιστοιχεί σε κανένα γνωστό πρότυπο, ούτε σε καμιά προθεμελιωμένη τελικότητα, θα είναι αρχικά ίσως συγκεχυμένο και μόνο η αποτελεσματικότητα της δράσης θα δώσει πραγματική κατανόηση στα μάτια του ίδιου του κινήματος: η κομμουνιστικοποίηση θα πρέπει να είναι ένα πρακτικό κίνημα, που δεν ξέρει πού πηγαίνει, αλλά θέλει να βρει τον δρόμο του, όχι για χάρη της ελευθερίας αλλά για να εξασφαλίσει την επιβίωσή του⁴⁹. Πάνω σ' αυτό, δεν μπορούμε να πούμε κάτι περισσότερο.

LG & AC

---

49 Στμ. Σημαντική θέση: το πρόταγμα της επιβίωσης στη θέση “αφηρημένων” προταγμάτων και αξιών.